

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ
ЖИТТЯ ЗАСОБОМ ПРИРОДИ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконала:

Терещенко Аліна Олексіївна
студентка 62-2МДО групи,
факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, ст. викладач
Марєєва Т. В.

Глухів 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя.....	8
1.1. Лексична компетентність дітей дошкільного віку як педагогічна проблема.....	8
1.2. Методичні аспекти розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя.....	14
1.2.1. Вікові особливості розвитку словника у дітей 5-го року життя	14
1.2.2. Зміст словникової роботи з дітьми 5-го року життя в умовах закладу дошкільної освіти.....	18
1.3. Природа як засіб розвитку лексичної компетентності дошкільників ...	30
Висновки до розділу 1	38
Розділ 2. Експериментальне дослідження розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи.....	40
2.1. Вивчення рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя.....	40
2.2. Система роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом ознайомлення з природою.....	51
2.3. Оцінка ефективності розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи	68
Висновки до розділу 2	73
Загальні висновки.....	76
Список використаних джерел.....	80
ДОДАТКИ.....	87

Вступ

Актуальність дослідження. Мова є невичерпним джерелом розумового розвитку дитини, адже слово виховує, навчає і розвиває дитину. Під впливом мови вдосконалюються її почуття, сприймання, збагачуються знання про навколишній світ.

Традиційно психологи, лінгводидакти і практики вбачають метою навчання рідної мови і розвитку мовлення на етапі дошкільного дитинства саме навчання усного мовлення як засобу спілкування і пізнання довкілля.

Навчання дітей рідної мови є пріоритетним завданням дошкільної освіти, яке визначене Законами України «Про освіту» [45], «Про дошкільну освіту»[43], Базовим компонентом дошкільної освіти [5].

У Базовому компоненті дошкільної освіти (редакція 2021 року) [5] освітній напрям «Мовлення дитини» передбачає формування у дошкільників мовленнєвої, комунікативної та художньо-мовленнєвої компетентностей. Перша із них містить в собі фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний та монологічний складники й засвідчує їх взаємозалежність та взаємообумовленість.

Мовленнєвий розвиток дошкільника є головним інструментом, за допомогою якого він установлює контакти з довкіллям, перш за все соціальним, і завдяки якому відбувається його соціалізація. У той же час, як показує сучасна практика закладів дошкільної освіти поширення комп'ютерних технологій, мобільних гаджетів, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних установах, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, в результаті чого збагачується їх пізнавальна сфера і одночасно гальмується мовленнєво-комунікативна.

Будівельним матеріалом будь-якої мови є лексика, а поєднання лексем та їх узгодження між собою виступає засобом вербальної комунікації в діалогічній та монологічній формі. Тому проблема розвитку лексичного складника мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку є актуальною.

Її вивченню присвячено наукові пошуки класиків філологічної й психолого-педагогічної думки і сучасних учених у різних аспектах: психологічному (Л. Виготський [14], Г. Леушина, О. Лурія, Т. Піроженко [39], С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.); лінгвістичному (М. Кочерган, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Плющ, В. Русанівський, Л. Щерба та ін.); педагогічному (Л. Ворошніна, В. Захарченко, А. Зрожевська, Л. Іщенко [35], В. Логінова [29], І. Луценко [31], Е. Короткова, Н. Орланова, Є. Тихеева, О. Ушакова [58; 59] та ін.); лінгводидактичному (А. Богуш [8; 9; 10; 11], О. Беляєв, М. Вашуленко, Н. Гавриш [10; 11; 15], Т. Донченко, Н. Луцан [30], Л. Паламар, М. Пентилюк та ін.).

Вивчення теоретичних основ лінгводидактики і досвіду роботи закладів дошкільної освіти, аналіз традиційних та інноваційних підходів до організації мовленнєвої роботи, зокрема її лексичної складової, чинних програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку, методичних напрацювань педагогів-практиків дозволяє констатувати, що робота з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя цілеспрямовано здійснюється переважно в процесі регламентованого навчання й обмежується завданнями конкретного заняття, без зв'язку з подальшою мовленнєвою роботою, закріпленням словникового запасу, активним його застосуванням дітьми в щоденній мовленнєвій практиці. Це зумовлює недостатній рівень розвитку лексичної компетентності більшості дітей середнього дошкільного віку.

Перші свої відчуття і уявлення дитина отримує з середовища, що оточує її. Це означає, що будь-яке знання, виражене в слові, впливає з досвіду, чуттєвих сприймань, одержаних дитиною зі світу конкретних речей і явищ. Природне довкілля повсякчас оточує дошкільника і впливає на нього з раннього дитинства своєю багатоманітністю і новизною, викликає його здивування, бажання дізнатися більше, запитати, обговорити побачене. Все вище означене наводять на думку, що природне довкілля може стати чудовим засобом збагачення словника дітей, тобто їх лексичної

компетентності, а також чудовим мотивом до використання набутої лексики у зв'язному мовленні.

П'ятий рік життя дошкільника характеризується помітним розширенням тематики занять з ознайомлення дітей із природою і, водночас, збільшенням мовленнєвої активності вихованців. Тому ми розглядаємо його як сприятливий період дошкільного дитинства для розвитку лексичної компетентності дітей.

Зважаючи на все вище згадане нами було обрано **темою** нашого магістерського **дослідження** «Розвиток лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи.

Об'єкт дослідження: процес розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя.

Предмет дослідження: система роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи.

Гіпотеза: розвиток лексичної компетентності дітей 5-го року життя відбуватиметься успішніше, якщо розробити систему роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи та апробувати її з урахуванням таких умов:

- 1) Створення предметно-просторового середовища групи, спрямованого на розвиток лексичної компетентності дошкільників й організація роботи в ньому;
- 2) Робота з розвитку лексичної компетентності дітей на заняттях та в повсякденному житті;
- 3) Робота з батьками вихованців щодо реалізації завдань розвитку лексичної компетентності дітей в сім'ї.

Завдання дослідження:

1) Здійснити аналіз проблеми розвитку лексичної компетентності дошкільників у психолого-педагогічній та лінгводидактичній літературі.

2) Визначити критерії, показники та рівні розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя.

3) Розробити систему роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом ознайомлення з природою.

4) Експериментально перевірити ефективність системи роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань і досягнення мети дослідження нами використано комплекс методів:

– теоретичні аналіз, синтез психолого-педагогічної та лінгводидактичної літератури, а також індукція, дедукція – для вивчення поглядів на досліджувану проблему, розроблення системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи; узагальнення – для опрацювання отриманих результатів дослідження та формулювання висновків;

– емпіричні: спостереження, бесіди, аналіз предметно-розвивального середовища закладу дошкільної освіти та педагогічної документації для встановлення рівнів розвиненості лексичної компетентності дошкільників; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для перевірки ефективності розробленої системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи;

– методи математичної статистики для оброблення інформації, кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, уточнення висновків і перевірки їх достовірності; побудова таблиць, діаграм – для узагальнення та унаочнення інформації.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є праці, що розкривають особливості методики словникової роботи з дітьми дошкільного віку (М. Алексєєва, А. Богуш, А. Бородіч, Л. Виготський, Н. Гавриш, В. Гербова, Л. Єфименкова, А. Іваненко, І. Кіндрат, В. Коник, М. Коніна,

К. Крутій, В. Логінова, Н. Луцан, Г. Ляміна, П. Саморукова, Н. Стародубова, Є. Струнина, Л. Федоренко, О. Ушакова, В. Яшина та ін.).

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає у тому, що розкрито сутність, структуру, методи і прийоми розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя; визначено та обґрунтовано напрями й умови розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи.

Практична значущість дослідження полягає у розробленні: діагностичного інструментарію для визначення рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя; системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобом природи та моделі її реалізації.

Матеріали магістерської роботи можуть бути використані у процесі словникової роботи з дітьми 5-го року життя, під час фахової підготовки майбутніх вихователів для системи дошкільної освіти; під час підвищення кваліфікації педагогів ЗДО в інститутах післядипломної педагогічної освіти; у процесі самоосвіти вихователів ЗДО.

Базою для проведення дослідження було обрано Комунальний заклад «Шосткинський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №4 «Казка» Шосткинської міської ради Сумської області.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1. Теоретичні засади розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя

1.1. Лексична компетентність дітей дошкільного віку як педагогічна проблема

Протягом останньої чверті століття проблема компетентнісного підходу в освіті набула поширення (І. Родигіна, А. Хуторський та ін.). Не стала виключенням і ланка дошкільної освіти. Зокрема А. Богуш розглядає компетентність як комплексну характеристику особистості, яка включає результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінювання, самоконтроль. При цьому вчена зауважує, що компетентність має вікові характеристики, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики видів діяльності [10, с. 75].

У контексті мовленнєвої діяльності прийнято виокремлювати мовну (як засвоєння та усвідомлення мовних норм, що історично склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови) і мовленнєву (як вміння адекватно й доречно спілкуватись рідною мовою в різних життєвих ситуаціях, розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні засоби та інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості; спостерігати за своїм мовленням та мовленням інших, виправляти помилки, дотримуючись загальної культури мовлення, прагнення творчо самореалізуватися) компетентності [9, с. 23].

Мовленнєва компетентність дітей дошкільного віку включає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалоногічної складових, які є взаємозалежними і зумовлюють один одного.

Основою мовленнєвої компетентності є лексична компетентність. У «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» лексична компетентність розглядається як «знання і здатність використовувати мовний словниковий запас» [23, с. 7].

Дослідники-лінгвісти та лінгводидакти, які займаються вивченням процесів комунікації як рідною, так й іноземною мовами, а також досліджують компетентнісний підхід в освіті по-різному трактують поняття лексичної компетентності.

Так, представниці дошкільної лінгводидактики О. Аматьєва, А. Богущ, Н. Гавриш, С. Ніколаєва та ін., тлумачать лексичну компетентність як наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням віку дитини, здатність адекватно оперувати ними в актах комунікації в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату.

Н. Горбуновою лексична компетентність розглядається як «здатність миттєво викликати з тривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг» [18]. При цьому дослідниця вказує, що індикатором лексичної правильності мовлення є сталість розпізнавання і розуміння лексичних одиниць активного і пасивного мінімумів при аудіюванні і говорінні як лексичних мовленнєвих навичок.

Н. Сіранчук, дослідниця лінгводидактики початкової школи, розуміє лексичну компетентність, як здатність учня до мотиваційної, когнітивної, практичної та рефлексивно-поведінкової лексичної діяльності з опорою на наявність певного запасу слів відповідно до вікових можливостей, що передбачає адекватне використання лексем (правильне вживання слова у різних контекстах), доречне вживання образних висловів, фразеологічних зворотів до змісту лексичної компетентності [50]. Дослідниця обстоює думку, що лексична компетентність є здатністю особистості (дитини або

дорослої людини) швидко і якісно, на рівні програми оперувати не окремими словами, а семантичними полями, зі складу яких вона обирає потрібне слово, словосполучення, щоб із точністю висловити свою думку під час мовленнєвого спілкування, з опорою на граматичну структуру мови (макроструктуру мови) [51, с. 40].

Разом із тим Н. Сіранчук розводить поняття «лексична компетентність» і «знання, уміння та навички». Вона наголошує, що лексична компетентність є значно ширшим поняттям за поняття знання, уміння та навички з лексики. Пояснює дослідниця це тим, що компетентність, зокрема й лексична, містить у собі спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтири та ін.), її здатність долати стереотипи, передбачати імовірні ситуації мовлення, а також гнучкість мислення та особистісні якості мовця – його характер, самостійність, цілеспрямованість, вольові якості тощо.

Вивчаючи лексичну компетентність учня початкової освітньої ланки, Н. Сіранчук вказує, що вона є «однією з інтегрувальних якостей особистості молодшого школяра, й уможливорює його здатність свідомо і творчо визначати й здійснювати власне життя, розвивати власну індивідуальність, досягати успішної, оптимальної життєдіяльності» [51, с. 45].

С. Смоліна пропонує розглядати лексичну компетентність як здатність індивіда до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших. На її думку, означена компетентність ґрунтується на складній і динамічній взаємодії лексичних навичок, знань та мовної усвідомленості, тобто здатності до їх використання в різних видах мовленнєвої діяльності [53, с. 16].

У своєму визначенні лексичної компетентності В. Новосьолова виокремлює компоненти усвідомлення і мотивації під час вивчення лексики. Так, на її думку лексична компетентність передбачає усвідомлене і вмотивоване оволодіння лексичними засобами мови й уміння ними користуватися. Крім того дослідниця вказує, що «лексична компетентність передбачає не лише наявність багатого словникового запасу, а й уміння

використовувати наявні в активі лексичні елементи в процесі мовлення для вираження своєї позиції й ставлення до сказаного, здатність варіювати лексичними засобами залежно від сфери й ситуації, у яких відбувається комунікативний процес» [36, с. 19].

Г. Ватаманюк вивчаючи мовленнєву діяльність дошкільників та молодших школярів конкретизує визначення поняття «лексична компетентність». Дослідниця тлумачить його як «наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням віку дітей, здатність адекватно їх використовувати: коректно вимовляти і писати, правильно організовувати граматично, розуміти на слух і в процесі читання, оперувати ними в актах комунікації у потрібному темпі і в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату» [13, с. 184].

Відтак, ми можемо зробити висновок, що процес розвитку лексичної компетентності є не лише процесом засвоєння лексичних понять, формуванням мовленнєвих лексичних умінь і навичок, але й набуттям дітьми здатності застосувати їх у процесі комунікації.

Дослідниці методики розвитку мовлення дошкільників А. Бородіч [12], В. Гербова, В. Логінова [29] й інші відзначають, що на межі середнього і старшого дошкільного віку в дітей формується ядро словника. Ядро семантичного поля складають найбільш часто вживані слова, що мають виражені семантичні ознаки. Характеризуючи словниковий склад дітей дошкільного віку, автори довели, що в міру розвитку мислення дітей та їх мовлення лексика не лише збагачується, але й систематизується. Відбувається як об'єднання слів у семантичні поля, так і розподіл лексики всередині семантичного поля: виділяється ядро і периферія словника.

Дослідження лінгводидактів доводять, що дитину необхідно знайомити з різними значеннями одного і того ж слова, щоб забезпечити семантично адекватне його використання, формування узагальненого уявлення про

слово. Розвинуте у дитини вміння вживати слова і словосполучення відповідно до контексту, мовленнєвої ситуації створює передумови для вільного і гнучкого використання засобів мовлення під час побудови висловлювань.

Нині є роботи, в яких розкривається сутність і закономірності розвитку словника дітей дошкільного віку і дається достатньо повна характеристика поняття «слово».

Н. Стародубова [55] вказуючи на важливість словникової роботи, говорить про те, що реальне вживання слова в мовленні завжди пов'язане з процесом відбору потрібного слова з багатьох можливих. Робота над словом, на думку дослідниці є, перш за все, роботою з осмислення його значення. Авторка пояснює, що слово – це відтворювальна лексична одиниця, що має в своїй вихідній формі певний наголос; фонетичну виразність, що передбачає обов'язкову наявність звучання, звукової оболонки (форми матеріального існування слова). Кожне слово співвідноситься з певною частиною мови і для нього характерна граматична оформленість, (кожне слово має чітко визначене й закріплене місце в граматичній системі мови, оскільки належить до певної частини мови: самостійної або службової і оформлюється відповідно до граматичних законів мови). Для слова характерними властивостями є непроникність (неможливість довільних вставок і змін всередині слова, що призводять або до нісенітності, або до появи нових слів) та наявність значення, що є частиною змістовної сторони слова.

Оволодіння словниковим складом рідної мови, на думку дослідниць М. Алексєєвої, Є. Струніної, О. Ушакової, В. Яшиної та інших, є необхідною умовою засвоєння її граматичної будови, розвитку зв'язного монологічного мовлення, виховання звукової сторони мовлення [1; 59].

Використання мови як засобу спілкування пов'язане, перш за все, зі словом. Адже той, хто говорить користується словами, буде з них словосполучення, речення, слухач же поділяє сприйняте мовлення на самостійні лексичні одиниці-слова.

На думку Є. Струніної [59], словесні позначення (назви предметів) діти засвоюють в процесі ознайомлення з навколишньою дійсністю – як стихійного, так і спеціально організованого. Однак словник дошкільників потребує не тільки кількісного збагачення, а й якісного вдосконалення. Для цього потрібна особлива педагогічна робота з уточнення значення слів, навчання семантично адекватного вживання синонімів, антонімів, багатозначних слів, розвитку вміння розуміти переносне значення слова.

В. Яшина [1], Г. Лаврентьєва стверджують, що в розвитку словника дошкільників вкрай важливим є принцип об'єднання слів в тематичні групи, оскільки одиниці мови пов'язані одна з одною. Сукупність слів, що складають тематичний ряд, утворюється семантичне поле, яке розташовується навколо ядра. Наприклад, багатозначне слово «голка» в значенні «листок хвойного дерева» входить в семантичне поле: дерево – стовбур – гілки – хвоя – зелена – пухнаста – зростає – зів'яне; це ж саме слово в значенні «засіб для шиття» входить в інше семантичне поле: шити – зашивати – вишивати – сукня – сорочка – візерунок – гостра – тупа і т. д.

Відтак у процесі словникової роботи (як і під час реалізації інших завдань мовленнєвого розвитку) слід прагнути до того, щоб мовлення дитини набувало таких якостей, як точність, правильність, виразність. В кінцевому підсумку необхідно виробити у дітей уміння відбирати для висловлювання ті лексичні засоби, які адекватно відображають задум мовця. Для цього необхідно розвивати лексичну компетентність дошкільників, яка дозволить їм доречно вживати слова й словосполучення в різних ситуаціях спілкування, висловлювати власне славлення до сприйнятого мовлення та до власної мовленнєвої продукції.

1.2. Методичні аспекти розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя

1.2.1. Вікові особливості розвитку словника у дітей 5-го року життя

Період п'ятого року життя у розвитку дитини є надзвичайно важливим. Зокрема що стосується психічного розвитку, то в дошкільників у цьому віці суттєво зростає рівень мислення – малюк уже розуміє, що він людина, хто він: дівчинка чи хлопчик, стає думуючим і творчим.

Разом і розвитком мислення у дітей 5-го року життя спостерігаються значні успіхи в розумовому і мовному розвитку. Так, наприклад, п'ятирічні діти охоче створюють власні вірші, добираючи слова, позбавлені будь-якого сенсу. Така дитяча діяльність є цілком небезглуздим заняттям, оскільки вона сприяє розвитку фонематичного сприймання, розвиває здатність добирати слова, близькі за звучанням.

У зв'язку з тим, що середній дошкільний вік є «віком чомучок» можна спостерігати, що дитина починає ідентифікувати і називати найбільш значущі атрибути і якості об'єктів навколишнього світу, встановлювати прості зв'язки між ними і точно відображати їх у мовленні. Мовлення дітей 5-го року життя стає більш різноманітним, більш точним і багатшим за змістом. Цьому зокрема сприяє підвищення стійкості уваги до мовлення інших (наприклад, дошкільник прислухається до закінчень відповідей дорослих), через що значний вплив на розвиток дитячого мовлення має сімейна та суспільна освіта [55, с. 12].

Кількісне і якісне зростання активного словника (від 2500 до 3000 слів до кінця року) дає дитині змогу більш повно і точно висловлювати свої думки. У мовленні дітей цього віку наявні прикметники на позначення атрибутів і якостей об'єктів, відображення часових і просторових відношень (під час визначення кольору дитина, крім основних кольорів, називає додаткові – синій, помаранчевий); починають з'являтися присвійні прикметники (мамина хустка, заяча шуба). Дитина все частіше використовує

прислівники, особові займенники (часто виконують функцію суб'єкта), складні прийменники(з-під, близько і т. п.), у неї з'являються збірні іменники (посуд, одяг, меблі, овочі, фрукти), хоча їх використання все ще залишається обмеженим. Дитина 5-го року життя будує свої висловлювання з двох-трьох або більше простих загальних речень; складні речення нею використовуються частіше, ніж на попередньому етапі, але все ще недостатньо [33, с. 18].

Дослідження В. Яшиної показали наявність значних індивідуальних відмінностей в уявленнях і лексиці дітей середнього дошкільного віку. Так, учена зазначає, що «характерною особливістю багатьох уявлень є недостатня ясність і диференціація. Існує значна різниця в сприйманнях і відповідному словнику. Цей розрив спостерігається в основному в напрямі відставання обсягу словника від зростання уявлень» [1, с. 24].

Це означає те, що зростання словникового запасу, використання конструктивно більш складних речень часто призводить до того, що діти починають робити частіші граматичні помилки: неправильно змінюють дієслова, не узгоджують, наприклад, дієслова та іменники в числі, прикметники та іменники в роді, відмінку, порушують структуру речень.

Разом із тим діти у віці 4-5 років вже можуть узагальнювати і називати деталі предметів: стіл, стілець, шафа – це все меблі, а плаття, штани, пальто – одяг, у стола є ніжки і стільниця тощо. У дошкільників у цей період закладається словник антонімів: вони починають розуміти, що таке «навпаки» (твердий – м'який, світлий – темний). Також у своєму мовленні діти вже широко використовують зменшувально-пестливу форму іменників, з'являється правильне вживання назв дитинчат тварин. Наприклад, якщо в молодшому дошкільному віці діти називали дитинчат тварин за аналогією: кішка – кошенья, заєць – зайченья, вовк – вовченья, то у середньому дошкільному віці вони запам'ятовують і вживають складніші форми: корова – теля, кінь – лоша тощо.

У цьому віці діти проявляють підвищений інтерес до рими. Граючи словами, вони римують їх, створюючи свої власні маленькі, тричотирирядкові вірші. Таке прагнення дитини до віршування/римування є природним і сприяє розвитку її уваги до звукової сторони мовлення, розвитку мовленнєвого слуху й вимагає заохочення з боку дорослих.

Що стосується розуміння значення слів, то діти 5-го року життя все ще потребують осмисленого й відчутного образу, оскільки у них спостерігається тенденція надавати буквальний сенс словам, які промовляються: пілот – «самольотчик», макарони – «мукаони» тощо. Переносні ж значення слів дітьми не засвоюються відразу, оскільки відбувається освоєння базового значення. Тому будь-яке використання слів у переносному значенні викликає спочатку здивування і незгоду дітей (слухаючи вираз «він засинає з півнями», дитина вказує: «Ні, вони його заклюють»).

Значення змісту дитячих слів є динамічним. Так, Л. Виготський [14] звернув увагу на те, що одне і те ж слово з ідентичним відношенням до об'єктів і явищ навколишнього світу «означає» для дитини різного віку різні поняття. Він встановив, що на різних етапах за змістом слова існують різні форми узагальнення. Якщо на ранніх стадіях розвитку дитини за змістом слів переважають емоційно-образні компоненти, то з віком поступово зростає роль логічних компонентів [14, с. 344]. У дітей 5-го року життя провідне місце займає процес оволодіння зрозумілою предметною стороною слів та їх конкретним значенням.

О. Ушакова зазначає, що діти 5-го року життя можуть визначити спосіб використання предмета, його функціональні ознаки («М'яч – це іграшка, ним граються»). Також у середньому дошкільному віці діти починають добирати слова з протилежним значенням (антоніми), порівнювати об'єкти і явища навколишнього світу, використовувати узагальнюючі слова [58, с. 42].

Поступово, внаслідок спеціального навчання, в дітей формується розуміння того, що слово має смислову й звукову сторону.

За даними А. Богуш та Н. Гавриш [10] у дошкільників на 5-му році життя достатня рухливість м'язів артикуляційного апарату дає дітям можливість робити більш точні рухи язиком та губами, що необхідно для вимови складних звуків.

У цьому віці якість звуків значно поліпшується у дітей: пом'якшена вимова приголосних повністю зникає, рідко відбувається пропуск звуків і складів. Більшість дітей у п'ятирічному віці навчаються правильній вимови шиплячих звуків та сонорів [л], [р] і їх м'яких пар, чітко вимовляють багатоскладові слова, зберігаючи складову структуру; правильно використовують наголос у словах, дотримуються норм літературної вимови слів. Але в деяких дошкільників вимова певних груп звуків як і раніше залишається нестійкою: наприклад, свистячі і шиплячі звуки в одних словах вимовляються правильно, в інших – неправильно або не вимовляються зовсім. Діти іноді відчувають труднощі у вимові звуків, особливо в тих словах, які насичені свистячими і шиплячими приголосними одночасно, звуками [л] і [р] (Саша, зашивати, Лариса, лабораторія). Це пов'язано з тим, що у дітей не закріплена вимова деяких звуків або вони погано розрізняють їх на слух у власній вимові. Під впливом цілеспрямованого навчання названі недоліки з часом зникають [10].

На 5-му році життя дитина може розпізнати на слух конкретний звук, дібрати слова на визначений звук. Все це можливо тільки в тому випадку, якщо в попередніх вікових групах педагог розвивав фонематичне сприймання в дітей.

Досить розвинений мовний слух дитини дає їй змогу розрізняти підвищення і пониження голосу у дорослих, помічати прискорення і уповільнення темпу мовлення (якщо воно подається в порівнянні), розуміти різні способи виразності. Імітуючи дорослих, діти самі можуть досить точно відтворювати різні інтонації: підвищувати й понижувати тон голосу, ділити фрази на окремі слова й словосполучення, правильно витримувати паузи, висловлювати емоційно-вольове ставлення до розмови. Крім того,

дошкільники 5-го року життя здатні не тільки говорити досить голосно, але і стежити за гучністю мовлення інших людей, змінювати гучність власного голосу, відповідно до змісту висловлювання [10].

У дітей 5-го року життя спостерігається різке збільшення інтересу до звукового оформлення слів. Так, слухаючи мовлення дорослого, дитина намагається встановити схожість в звуках слів і часто досить успішно вибирає пару слів: Маша – Саша, Міра – Кіра, Катя – Надя, Міша – Гриша. Деякі діти, здатні фіксувати порушення у вимові серед своїх однолітків, проте можуть не помітити порушену вимову звука у своєму мовленні. Це вказує на недостатньо розвинений самоконтроль [22, с. 19].

Таким чином, у дітей 5-го року життя з розвитком мовлення загалом і під впливом сприятливих умов виховання дуже швидко збільшується словниковий запас. Діти набувають вміння правильно називати об'єкти і явища навколишнього світу, позначати словом їх якості та властивості, дії і функції. Також дошкільники активніше, порівняно із дітьми молодшого дошкільного віку, використовують видові й родові поняття, що пов'язано з розширенням їхнього життєвого досвіду та кола спілкування. У той же час у дітей 5-го року життя спостерігаються значні індивідуальні відмінності в уявленнях про довкілля та лексемах на їх позначення.

1.2.2. Зміст словникової роботи з дітьми 5-го року життя в умовах закладу дошкільної освіти

Вікові можливості дітей 5-го року життя визначають зміст словникової роботи з ними. Так, у цьому віці дошкільники мають знати відомості про життя своїх рідних і родичів, як їх звать, чим займаються. Також діти повинні вільно орієнтуватися в приміщеннях закладу дошкільної освіти, знати свою домашню адресу, вік.

Особливе місце в роботі зі збагачення словника займає робота з розглядання різних предметів, іграшок, предметних і сюжетних картинок. У

середньому дошкільному віці зміст роботи з розвитку активного словника спрямовано на накопичення слів, необхідних дитині для мовленнєвого спілкування з оточуючими. У процесі розвитку мовлення дітей в основну лексики необхідно включати самостійні частини мови (іменники, прикметники, дієслова, числівники, прислівники і займенники), адже вони є словами на позначення назв, дій, ознак і в реченнях виконують роль підметів, присудків, означень, додатків, обставин.

Діти у середньому дошкільному віці за даними А. Богуш [9], Н. Гавриш [10], В. Логінової [29], О. Ушакової [58], В. Яшиної [1] та інших повинні засвоїти і використовувати в мовленні:

- слова і вирази, необхідні для встановлення стосунків з оточуючими, а також ті слова, що позначають соціально-моральні уявлення дітей: слова вітання, подяки, вибачення, емоційного співчуття та інші;

- назви предметів і матеріалів, з яких вони виготовлені (дерев'яні, паперові, пластмасові тощо);

- назви живих істот і середовища їх проживання, деяких трудових процесів пов'язаних із доглядом за об'єктами природного довкілля (годування тварин, вирощування овочів);

- назви побутових трудових процесів (прання білизни, сервірування столу та інші);

- слова, що позначають частини предметів, живих організмів, природних явищ, їх властивості та якості; колірні відтінки, смакові якості об'єктів і явищ);

- слова, що позначають деякі родові і видові узагальнення (іграшки, посуд, тварини, рослини та інші).

Задля цього у розділі «Лексична робота» з дітьми 5-го року життя необхідно відводити певну частину часу на проведення загальнорозвивальних вправ: привітання, використання загальновживаних форм звертання один до одного, називання предметів побуту та одягу.

Оскільки діти 5-го року життя проявляють активний інтерес до природного довкілля (рослин, тварин, погодних явищ) під час спілкування з дорослими у їхньому мовленні переважають запитання: «Чому?», «Навіщо?», «Звідки?». У зв'язку з цим для дітей середнього дошкільного віку важливим стає пізнання нових відомостей як про природні об'єкти, так і про предмети навколишнього світу. Тобто у дітей цього віку значно збільшуються пізнавальні та мовленнєві можливості, вони стають допитливішими, більш самостійними й активними в процесі пізнання соціальної дійсності та природного довкілля.

Робота з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя здійснюється під час усього освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Її зміст визначається на основі аналізу Базового компоненту дошкільної освіти та тієї загальноосвітньої програми для розвитку, виховання і навчання дітей, за якою працює дошкільна установа. Найчастіше вона містить словник, необхідний для спілкування дитини, задоволення її потреб, орієнтування в найближчому довкіллі, пізнання світу, розвитку та удосконалення різних видів дитячої діяльності.

Перш за все, як указують А. Богуш [8], А. Бородіч [12], Н. Гавриш [10], М. Коніна [27], В. Логінова [29], Н. Луцан [30] та інші, діти вивчають побутовий словник:

- назви частин тіла, обличчя;
- назви іграшок, предметів посуду, меблів, одягу, туалетного приладдя, продуктів харчування, приміщень;
- назви живих (рослин і тварин) та неживих об'єктів природи, явищ;
- слова, що позначають явища соціального життя (робота людей, рідна, країна, національні свята тощо);
- емоційно-оцінна лексика: слова, що позначають емоції, почуття (сміливі, чесні, радісні), якісну оцінку предметів і явищ (хороша, погана, красива);

- слова, емоційне значення яких створюється за допомогою словотворчих засобів: зменшувально-пестливі (голубонько, голосок), утворення синонімів(прийшли – припленталися, засміялися – зареготали); а також за допомогою фразеологічних зворотів (бігти стрімголов);

- слова, в лексичному значенні яких міститься оцінка визначених ними явищ (старий – дуже старий);

- словник часу, простору, кількості [12, с. 30].

Активний словник дітей має містити не тільки назви об'єктів, а й також назви дій, станів, знаків (колір, форма, розмір, смак), властивостей і якостей; слова, що позначають видові (фрукти, овочі, посуд, іграшки, транспорт і т. д.) й абстрактні узагальнені поняття (добро, зло, краса і т. д.). Уведення та закріплення таких слів має спиратися на формування пізнання концептуального характеру, що відображає основні ознаки об'єктів і явищ довкілля. Тобто в граматичних термінах словник дитини середнього дошкільного віку має включати такі частини мови як іменники, дієслова, прикметники, прислівники.

Протягом дошкільного дитинства в різних вікових групах зміст лексичної роботи з дітьми ускладнюється за кількома напрямками. Зокрема В. Логінова виділила такі напрями словникової роботи:

1) розширення словника на основі ознайомлення з колом нових предметів і явищ навколишнього світу;

2) засвоєння слів через поглиблення знань про якості й властивості предметів і явищ навколишнього світу;

3) введення слів, що позначають елементарні поняття на основі розрізнення та узагальнення предметів за істотними ознаками;

4) залучення дітей до різноманітної народної лексики через ознайомлення з фольклорними і літературними творами;

5) опанування образної лексики рідної мови [10, с. 325].

Під час введення лексики в дитяче мовлення у закладі дошкільної освіти особливу увагу приділяють назві об'єкта («Як це називається?»). Крім

того здійснюється робота над семантичною стороною мови, звертається увага безпосередньо на саме слово й на те, що воно означає. Така робота пояснюється необхідністю розвитку в дітей бажання дізнатися, що означає це слово, навчитися помічати незнайомі слова в чужому мовленні, розвивати орієнтацію в сумісності слів.

Дослідниці Н. Гавриш [10; 11], А. Іваненко, І. Кіндрат, К. Крутій [15; 28], В. Яшина [1] та інші здійснили спробу створення ілюстративних словників-мінімумів для дошкільників, зокрема у формі інтелектуальних карт. Добір слів до такого словника регламентується наступними критеріями:

- комунікативна доцільність уведення конкретного слова в дитячий словник;
- необхідність слова щодо засвоєння змісту матеріалів, рекомендованих Базовим компонентом дошкільної освіти та програмою, за якою працює дошкільний заклад;
- частота вживання слова в мовленні дорослих, з якими спілкуються діти;
- приналежність слова до загальноповсюдваної лексики, його доступність для дітей з точки зору лексичних, фонетичних і граматичних особливостей, а також за ступенем узагальнення, складністю вимови та граматичних форм;
- рівень засвоєння словника рідної мови дітьми цієї групи;
- важливість слова для вирішення освітніх проблем;
- важливість слова для розуміння дітьми певного віку значення художніх творів;
- вибір слів, що належать до різних частин мови.

Обсяг словника визначається на основі аналізу програмових вимог з ознайомлення дітей з навколишнім світом, фізичного, екологічного виховання, образотворчої діяльності, логіко-математичного розвитку, ігор, ознайомлення з художньою літературою. Загалом ні програми, за якими здійснюють освітній процес заклади дошкільної освіти, ні Базовий компонент дошкільної освіти не містять інструкцій щодо охоплення лексики;

у якості прикладів в окремих програмах наводяться лише деякі слова. У зв'язку з цим відсутність певної сукупності словникового запасу, яку будуть вивчати діти, призводить до епізодичності і спонтанності в плануванні й здійсненні лексичної роботи з дошкільниками.

Збагачення словника дошкільників передбачає не тільки розширення сфери його застосування, а й виховання в дітей уваги до змістової сторони слова, його семантики, уточнення значень окремих слів та їх зв'язків з іншими словами, оскільки у зв'язному мовленні семантика одного слова тісно взаємодіє з семантикою всього висловлювання.

Беззаперечна роль лексики в навчанні дітей дошкільного віку рідної мови була виявлена В. Гербовою, А. Іваненко М. Коніною [27], В. Коник, В. Логіною [29], Г. Ляміною, В. Яшиною та іншими. Виділяючи збагачення, консолідацію та активацію словника в якості основних завдань лексичної роботи, М. Коніна зазначала, що розвиток дитячої лексики починається не з того, щоб вчити дітей новим словам і мови, а з активізації їх словника з залученням систематизації дитячого досвіду [27].

Сучасна дошкільна лінгводидактика передбачає три основні й одне додаткове завдання з розвитку словника дітей середнього дошкільного віку:

1. Збагачення словника новими лексичними одиницями; засвоєння дітьми раніше невідомих слів, а також відкриття нових значень деяких слів, уже наявних у їхньому лексичному запасі. В першу чергу, збагачення словника відбувається за рахунок вивчення загальноповсякденної лексики (назви предметів, ознак і якостей, дій, процесів та ін.) та засвоєння нових значень знайомих багатозначних слів.

2. Якісне засвоєння, закріплення і уточнення словника. Необхідність цього завдання пояснюється тим, що у дітей слово не завжди пов'язане безпосередньо з предметом, діти часто не знають його точної назви. Тому необхідно поглиблювати розуміння дошкільниками вже відомих слів, наповнювати їх конкретним змістом, на основі точного співвіднесення з об'єктами і явищами навколишньої дійсності (наприклад, уточнювати

значення слів шляхом протиставлення антонімів та зіставлення слів, близьких за значенням), розвивати здатність до подальшого оволодіння узагальненням, використання в мовленні загальноживаних слів.

3. Активізація словника. Слова, що засвоюються дітьми поділяються на дві категорії: пасивний словник (слова, які дитина розуміє, пов'язує з певними уявленнями, але не використовує) і активний словник (слова, які дитина не тільки розуміє, але й активно, свідомо вживає в мовленні). У процесі розвитку словника дітей середнього дошкільного віку важливо домагатися того, щоб нове слово міцно увійшло в їхній активний словник. Такого результату можна досягти тільки в тому випадку, якщо нове слово буде закріплено і відтворено ними в мовленні. А отже, дитина повинна не тільки чути мовлення вихователя, а й відтворювати його якомога більше разів у різних мовленнєвих ситуаціях. Пояснюється це тим, що в процесі сприймання мовлення участь бере, в основному, тільки слуховий аналізатор, тоді як під час говоріння – ще й м'язово-руховий і кінестетичний аналізатори. Нове слово легше і швидше увійде в словник у поєднанні з іншими словами, а для цього необхідно, щоб діти звикли вживати їх в потрібних випадках.

Наприклад, діти вільно відтворюють рядки з віршів К. Чуковського: «Хай живе мило запашне!», але не кожна дитина, нюхаючи троянду, скаже: «Яка запашна квітка» або, торкаючись пухнастої шапочки мовить: «Яка пухнаста шапочка!». У першому випадку дошкільник зазвичай скаже, що квітка добре пахне, у другому – що шапочка м'яка.

Додатково робота може бути спрямована на усунення з мовлення дітей нелітературних слів (діалектних, просторічних, жаргонних). Особливої ваги набуває це завдання під час роботи з дітьми, які перебувають в умовах несприятливого мовленнєвого середовища.

Всі розглянуті вище завдання тісно взаємопов'язані і вирішуються на практичному рівні, без вживання відповідної термінології.

Здійснюючи словникову роботу, вихователям за рекомендаціями лінгводидактів (А. Богуш, Н. Гавриш, В. Логінової та інших), доцільно дотримуватися таких принципів:

1) робота над словом проводиться під час ознайомлення дошкільників із довідками з оперттям на активну пізнавальну діяльність;

2) формування словника відбувається одночасно з розвитком психічних процесів і розумових здібностей, з вихованням почуттів, відносин і поведінки дітей;

3) усі завдання словникової роботи мають вирішуватися в єдності і в певній послідовності.

Словникова робота в закладі дошкільної освіти реалізується не тільки у всіх видах безпосередньої освітньої діяльності з дітьми, але і в процесі проведення режимних моментів, трудової, ігрової діяльності, під час виконання фізичних вправ ранкової та гігієнічної гімнастики після сну, на прогулянці тощо.

Під час лексичної роботи необхідно ураховувати тематичний принцип організації словника, семантичний аспект пізнання дитиною значень та асоціативне їх поєднання.

Основою для збагачення дитячого словника є введення в лінгвістичну свідомість дитини тематичних груп слів, синонімів, антонімічних пар, багатозначних слів.

Синонімічна робота з дітьми (добір близьких за змістом слів) тісно переплітається із засвоєнням тематичних груп слів (наприклад, дієслів руху: йти, ходити, повзти тощо, або дієсловами на позначення мовлення в ситуації спілкування: він сказав, відповів, прошепотів, вигукнув, пояснив) [58, с. 29].

Вивчення синонімів є необхідним для розуміння різних значень багатозначних слів. Також воно сприяє обмірковуванню змісту деяких слів і допомагає красиво висловлювати думку, уникаючи повторів. Якщо діти навчатися добирати синоніми, їх мовлення стане більш оформленим. З цією метою можна використовувати вправи по типу «Назви схожим словом», під

час проведення якої вихователь називає певну лексему, до якої діти мають дібрати один або декілька синонімів.

Робота над антонімами (словами з протилежним змістом) здійснюється з дітьми під час складання словосполучень і речень, також діти відшуковують антоніми в прислів'ях та приказках. Добір антонімів до багатозначних слів розширює уявлення дітей про слово, допомагає з'ясувати його зміст, усвідомити двозначність слова (старий будинок, стара сукня, старий друг, старий квиток; або свіжий хліб – черствий, свіжа газета – вчорашня, свіжа сорочка – брудна). Користь від роботи з антонімами полягає в зіставленні явищ і предметів навколишнього світу. Крім цього, антоніми є засобом виразності мовлення.

Для добору антонімів використовуються різні картинки і предмети; крім того широким є використання вправ і без наочного матеріалу. Зокрема можна використати такі ігри як «Говори навпаки», де дітям пропонують називати слово з протилежним значенням; «Рідна природа», під час якої вихованці відгадують загадки про природу і знаходять в них слова-антоніми.

Дошкільники не знають, а, частіше, і не вміють використовувати різні значення багатозначних слів. Відтак неможливо переоцінити важливість вивчення багатозначності слова для підвищення культури мовлення дитини. Із багатозначністю слова дітей доцільно знайомити на добре знайомих словах з конкретним предметним значенням. Полісемію можна продемонструвати дітям дошкільного віку на відомих словах зі специфічним значенням предмета (ручка, голка, блискавка, спина, нога, лист, дзвін), де можуть використовуватися різні частини мови: прикметники (гострий, старий, важкий, глибокий, маленький, повний), дієслова (йти, бігати, стрибати, заливати, плавати, бити) тощо. Складаючи пропозиції з багатозначними словами, діти розкривають зміст того чи іншого слова для них. На підтвердження цього О. Ушакова зазначає, що робота над багатозначними словами має здійснюватися в такій послідовності: «називання слова, добір

ознак і дій, складання словосполучень, потім речень і, нарешті, використання багатозначних слів в єдиному тексті» [58, с. 32].

Важливим у розвитку словника дошкільників, зокрема й 5-го року життя, є дотримання принципу об'єднання слів в тематичні групи – семантичні поля, в яких одиниці мови пов'язані між собою і залежать один від одного. Наприклад, якщо розглядати багатозначне слово «голка» в значенні «листок хвойного дерева», її семантичне поле буде: дерево – стовбур – гілки, хвоя – зелена – пухнаста, росте – в'яне; для «швейної голки» семантичне поле буде іншим: шити – зашити – пришити – вишити, сорочка – сукня – одяг, гостра – тупа – тонка – товста.

Цікавим і доречним для розвитку лексичної компетентності дітей середнього дошкільного віку є й асоціативний метод, розроблений болгарською дослідницею Ф. Даскаловою. Зокрема він може бути використаний для аналізу рівня лексичного розвитку дітей у процесі виявлення вербальних асоціацій та існуючих типів їх різноманітності. У процесі асоціативного експерименту дослідники (О. Лурія, О. Леонт'єв, О. Ушакова, Є. Струніна, Г. Лаврент'єва та ін.) виділили такі типи вербальних асоціацій, характерних для дошкільників:

1. Синтагматичні асоціації, коли слово-реакція і слово-стимул належать до різних частин мови («пити – молоко», «червона – квіточка», «дерево – росте»).

2. Парадигматичні асоціації, коли слово-стимул і слово-реакція відрізняються лише однією диференційною семантичною ознакою («дерево – береза», «кішка – собака», «посуд – чашка»). Парадигматичні асоціації по-різному співвідносяться зі стимулами і виражають різні відношення. З-поміж них у дошкільників спостерігаються такі: асоціації, що виражають синонімічні відношення («сміливість – хоробрість»), вони трапляються рідко; асоціації, що виражають антонімічні відношення («високо – низько», «хороший – поганий»); асоціації, що виражають відношення подібності («жовтий – червоний», «собака – кішка», «два – три»), коли відбувається

вибір одного елемента з групи подібних; асоціації, що виражають родовидові відношення («посуд – каструля», «дерево – береза»); асоціації, що виражають відношення «ціле – частина», («будинок – дах», «дерево – гілка»).

3. Тематичні асоціації, що належать до смислових реакцій і характеризують відношення одного семантичного поля. У тематичних асоціаціях слово-стимул і слово-реакція відрізняються більше ніж за однією семантичною ознакою. У дошкільників спостерігаються такі види тематичних асоціацій: відношення об'єкта і місця його знаходження («собака – будка», «посуд – будинок»); відношення об'єкта і дії, яка здійснюється з ним («посуд – мити», «олівці – малювати»); причинно-наслідкові асоціації («сміливість – перемога»), вони є у дітей одиничними; асоціації знаряддя дії і об'єкта, що позначений словом-стимулом («метелик – сачок»); асоціації відношень ознаки і об'єкта, який володіє цією ознакою; відношення образу дії і предмета («весело – свято», «високо – дерево»); асоціації за однією загальною ознакою («метелик – птах»).

4. Словотворчі асоціації, коли в якості реакцій наводяться слова, похідні від шуканого. Виділяються два підвиди таких асоціацій: у першому випадку слова-стимули і слова-реакції належать до однієї частини мови («заєць – зайчик», «швидко – швидше», «говорять – розмовляють»); у другому – до різних частин мови («весело – веселий», «високо – високий», «лисячий – лисиця»).

5. Асоціації граматичних форм одного і того ж слова. Найчастіше в якості слів-реакцій використовуються форми множини («стіл – столи», «метелик – метелики»).

6. Фонетичні асоціації, коли слово-реакція є співзвучною до слова-стимула, але явний семантичний зв'язок між словами відсутній («мишка – миска», «день – пень», «тин – тін»). Ці асоціації у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком трапляються рідко.

7. Випадкові асоціації, коли між словом-стимулом і словом-реакцією відсутні як смисловий і граматичний зв'язки, так і звукова подібність

(«швидко – група», «лисячий – човен»). Найчастіше у відповідь на словостимул діти називають предмети навколишнього оточення. Цей тип асоціацій дуже поширений у дітей середнього і старшого дошкільного віку.

Отже, зміст роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя передбачає засвоєння дошкільниками низки слів на позначення предметів оточуючої дійсності й найближчого довкілля, а також слів-назв, що характеризують їх якості, властивості, дії. Провідними завданнями лексичної роботи з дітьми середнього дошкільного віку визначено: збагачення кількісного складу лексики новими раніше невідомими словами, збільшення дитячого лексикону за рахунок засвоєння нових значень відомих багатозначних слів, якісне засвоєння, закріплення і уточнення словника та його активізація. Принципами, які регламентують освітню роботу під час розвитку лексичної компетентності дошкільників є принцип єдності розвитку словника з розвитком сприймання, мислення, принцип взаємозв'язку слова і попереднього уявлення та принцип взаємозв'язку всіх завдань словникової роботи. Словникова робота з дітьми середнього дошкільного віку спрямована не лише на вивчення слів із певної теми, але й на ознайомлення вихованців із синонімами, антонімами, багатозначністю знайомих слів.

У зв'язку з цим активну роботу з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя варто здійснювати як на кожному занятті з різних освітніх напрямів, так і в процесі проведення режимних процесів у повсякденному житті. Це дозволить реалізувати принципи словникової роботи і забезпечити оптимальні умови для достатнього лексичного та мовленнєвого розвитку дошкільників.

1.3. Природа як засіб розвитку лексичної компетентності дошкільників

Розвиток лексичної компетентності дошкільників є актуальною лінгводидактичною проблемою.

Велике значення для розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку має збагачення словника на основі розширення знань і уявлення вихованців про довкілля в процесі спостережень за природою. Вже з дошкільного віку діти знайомляться з об'єктами і явищами природи, з тими змінами, що відбуваються в ній у різні пори року. Любов до природи, навички дбайливого ставлення до неї, турбота про живих істот формують у вихованців не тільки інтерес до природи, а й сприяють вихованню у них кращих рис характеру, таких, як патріотизм, працьовитість, гуманність, повага до праці дорослих, які охороняють і примножують природні багатства.

Природа має унікальні можливості для розвитку і виховання кожної дитини. Через пізнання навколишнього світу дошкільник розширює своє уявлення про об'єкти і явища природи, вчиться самостійно діяти в ній згідно із законами розумного природокористування, організовувати роботу в підгрупах і групах, доводити роботу до логічного кінця. Щоб досягти певних результатів йому мимоволі доводиться оперувати розмовним мовленням. Це, в свою чергу, дозволяє підвищити рівень пізнавально-мовленнєвої активності і збагатити словниковий запас дошкільника.

Саме природа є неоціненним джерелом для інтелектуального, морального і мовленнєвого розвитку дитини. Вона своїм різноманіттям, барвистістю і динамічністю привертає увагу дошкільників, викликає в них низку радісних переживань, розвиває допитливість.

Відомий педагог К. Ушинський стверджував, що значення рідної природи як засобу розвитку мовлення і виховання любові до Батьківщини є неоціненним. Педагог стверджував, що природа є одним з могутніх чинників (агентів) виховання і розвитку людини. На його думку, навіть, найретельніше виховання без участі цього агента завжди буде відгукуватися сухістю,

однобічністю й неприємною штучністю. За його переконанням природа є світом, який починають пізнавати з дитинства, відтак для її пізнання важливо навчити дитину бачити, чути, відчувати і сприймати, як прекрасно те, що пов'язується з поняттям Батьківщина [60].

Подібну точку зору на цінність при роди в вихованні дитини знаходимо в поглядах В. Сухомлинського, який писав: «Природа – «скарб» краси, спілкуючись з нею, діти збагачуються духовно, морально, заряджаються енергією добра. Спілкування з природою – виховання серця. Людина стала людиною, коли почула шепіт листя і пісню коника, дзюрчання весняного струмка і дзвін срібних дзвіночків жайворонка в бездонному літньому небі, шелест сніжинок і завивання хуртовини за вікном, ласкавий плескіт хвилі і урочисту тишу ночі, почула і затамувавши подих, слухає сотні і тисячі років чудову музику життя. Ввести дитину в цей світ, розкрити його красу, неповторність, навчити любити, розуміти і берегти природу – завдання дорослих» [56, с. 36-46].

Тим самим В. Сухомлинський підкреслив необхідність уведення дітей у навколишній світ таким чином, щоб вони щодня відкривали в ньому щось нове, щоб кожен їхній крок був «мандрівкою до витоків мислення й мовлення – до чудової краси природи».

Досвід педагогів-практиків засвідчує, що жоден дидактичний матеріал не можна порівняти з природою за різноманітністю й силою розвивального впливу на дитину. Тому з починаючи з ранніх етапів розвитку дитину необхідно вводити у розмаїття навколишнього світу.

Розвиток лексичної компетентності дошкільників засобом природи може бути реалізований за допомогою різних методів і прийомів. Найважливішим серед методів є спостереження (А. Богуш, А. Бородіч, Н. Виноградова, Н. Гавриш, О. Козіна, В. Логінова, П. Саморукова та ін). Автори підкреслюють, що спостереження широко використовується під час екскурсій у природу, під час споглядання певного процесу (наприклад, праці дорослих у природі, догляду за тваринами чи рослинами і т. п.).

Безпосереднє спостереження за природним довкіллям сприяє розвитку в дітей логічного мовлення, розуміння граматичних законів. Уміння спостерігати, що виробляється в процесі пізнання природи, формує в дошкільника звичку робити висновки, виховує логічність думки, чіткість і красу мовлення – тобто розвиток мислення й мови йде як єдиний процес. При цьому процес пізнання навколишньої природи в усій її різноманітності сприяє розумінню і використанню в зв'язному мовленні різних лексем, що позначають назву, дію, якість і допомагають аналізувати предмет і явище з усіх сторін.

Ознайомлення з природою збагачує чуттєвий досвід дітей, привчає бути уважними до того, що їх оточує. Вони вчаться бачити, слухати, обстежувати на дотик – цим створюється чуттєва основа для засвоєння слова. Разом з розвитком мовлення в дошкільників формуються навички розумової праці, удосконалюється вміння аналізувати, пояснювати, доводити, розмірковувати.

З огляду на те, що у дітей 5-го року життя переважає наочно-образне мислення доцільно в процесі лексичної роботи на природознавчому матеріалі широко використовувати наочно-демонстраційний матеріал, іграшки, картини, натуральні предмети, спеціально організовані ситуації, а також ігри, які сприяють підвищенню уваги, інтересу як до природних об'єктів, так і до мовленнєвої активності.

У грі діти вчаться виокремлювати відмінні і схожі ознаки, групувати предмети за окремими ознаками, дізнаватися їхні якості. Для збагачення і активізації словникового запасу педагоги використовують мовленнєві ігри та вправи: «Назви одним словом», «Що потрібно рослинам», «Хто в лісі живе?» і т. п. Для мовленнєвого розвитку також корисні ігри, в процесі яких дитина може добирати якомога більше ознак до певного предмета, наприклад: «Дізнайся за запахом», «Вгадай на смак», «Що в мішечку» та ін.

Словесні гри «Їстівне – неїстівне», «Хто як кричить?», «Що зайве?», «Впізнай за голосом», «Літає – повзає – стрибає» тощо розвивають у дітей

увагу, уяву, мовлення, розширюють та уточнюють знання про навколишній світ, оскільки вимагають від дітей знання закономірностей, про які вони дізнаються під час ознайомлення з природою.

Ігри з піском, снігом, водою допомагають вирішити багато проблемних пошукових ситуацій, наприклад, чому сухий пісок сиплеться, а мокрий – ні; де швидше проросте зерно, в землі або в піску; яким речам вода на користь, а яким на шкоду? Всі ці питання змушують дітей думати, зіставляти і робити висновки. Цей вид ігор можна віднести до експериментування, так як діти при безпосередній взаємодії з предметами вчаться отримувати результат, робити висновки й умовиводи.

Дидактичні ігри по типу «Великий – маленький», «Пори року», «З якого дерева листочок», «Допоможи знайти маму», «Де, чий будиночок?», «Чий слід?» дозволяють ознайомлювати дітей із тваринами, рослинами, явищами природи, а ті дитячі запитання, що виникають під час подібних ігор дають «зелене світло» для подальших пошуків, розвивають інтерес до пізнання.

Загалом розвиток дитячого словника в процесі ознайомлення з природою відбувається як на заняттях, так і під час ігор, трудової діяльності, прогулянок. У всіх цих видах діяльності йде процес поглиблення і систематизації знань про природне довкілля, відбувається вдосконалення форми викладу думок, збагачення лексики, досягнення чіткості та послідовності словесних висловлювань, виразності мовлення.

Зокрема, важливим засобом ознайомлення дітей із природою, а також розвитку їхньої лексичної компетентності є куток природи в закладі дошкільної освіти. У ньому містяться кімнатні рослини та представники фауни. Доглядаючи за ними, діти отримують уявлення про розмаїття рослинного і тваринного світу. Так, дбаючи про рослини, дошкільники дізнаються про те, як вони ростуть і розвиваються, які умови для них потрібно створювати (ступінь освітленості приміщення, температурний режим, частота поливу тощо), набувають умінь порівняльного аналізу

(знаходять схожість і відмінність між певними рослинами та їхніми частинами – забарвлення листя, його величина, форма, кількість і т. п.). Догляд за тваринами уможливорює набуття вихованцями знань про клас тварин, необхідні умови життя та особливості пристосування тварини до них (наприклад, риби живуть у воді, тому їхнє тіло покрите лускою та слизом, у них є плавники), потреби в їжі тощо. Така пізнавальна діяльність в кутку природи сприяє накопиченню словника, його активізації та розвитку мовленнєвої діяльності дітей.

Під час прогулянок на ділянці закладу дошкільної освіти доречно організувати щоденні спостереження за природою, під час яких діти також дізнаються про життя рослин і тварин, знайомляться з неживими об'єктами природи і природними явищами, милуються красою природи та ознайомлюються з тими змінами, що відбуваються в ній у різні пори року.

Окреме місце в цьому процесі відводиться співпраці закладу дошкільної освіти з батьками вихованців. Тому на батьківських зборах, під час консультацій, в бесідах варто наголошувати батькам на необхідності заохочення пошукової активності дітей, донесенні до них того, що знайомство з навколишнім світом має бути захоплюючим та радісним для дошкільників.

Основними напрямками розвитку лексичної компетентності під час ознайомлення дітей із природою є:

1) Засвоєння слів, що позначають предмети і явища навколишнього світу на основі цілісного їх сприйняття (Є. Тихєєва, А. Бородич, В. Гербова та ін.). Це передбачає виокремлення предмета з низки подібних, формування його виразного образу (подання) і поєднання образу й слова. Протягом дошкільного віку у дітей формують знання про представників рослинного і тваринного світу, про зміну дня і ночі, про типові погодні й атмосферні явища (дощ, снігопад, вітер, іній) і збагачують відповідними словами дитячий словник.

Так, на думку В. Гербової, слово має спиратися на уявлення про предмет. Вона підкреслює, що поява слова в активному словнику та його використання дитиною сигналізує про те, що слово засвоєне дошкільником і робота над ним є завершеною.

Вагоме значення має естетичне ставлення дітей до предметів і явищ природного довкілля, яке розглядається у двох смислах: у вузькому – як суб'єктивний емоційний стан, відгук на естетичний об'єкт, заключна фаза естетичного сприймання; та в широкому – як об'єктивне соціальне явище (духовний зв'язок людини зі світом), що передбачає естетичне пізнання, оцінку й діяльність. У зв'язку із цим важливо добирати привабливі з естетичної точки зору об'єкти і явища природи, як-от білка, лебідь, золота рибка, червоновуха морська черепаха, метелик павичеве око, троянда, ялина, листопад, які б своїм зовнішнім виглядом стимулювали пізнавальну та активну мовленнєву діяльність дітей. Разом із тим, завдання педагога показати дітям красу й важливість зовнішньо непривабливих об'єктів і явищ природи, наприклад таких як жаба, змія, ворона або грак, вовк, кропива, лопух, дощ.

Повноцінні прояви дітей в мовній і мовленнєвій творчості, зазначає Ю. Ляховська, виявляються в умовах систематичного чуйного керівництва з боку педагога. В інтелектуально-мовленнєвій діяльності, на думку автора, виявляється краса мистецтва слова, розумової праці, об'єктивних сторін дійсності, художньої мови. У трудовій діяльності підкреслюється краса цілей і процесу праці, його результатів і тих відносин, які виникають в ході трудової колективної діяльності.

Сучасна дошкільна педагогіка й лінгводидактика виходять з положень матеріалістичної філософії про те, що кожна людина «привласнює» досвід матеріальної і духовної культури. У результаті відбувається не просто накопичення фактів, а розвиток різноманітних, в тому числі і художніх, якостей і здібностей особистості. Дитина вчиться сприймати естетичні явища. У неї формується здатність співпереживати і відчувати.

Діти дошкільного віку висловлюють свої судження про предмети, явища і переживають у зв'язку з цим естетичні почуття. Ми переконані, що природа, з усім її різноманіттям форм, фарб, звуків є найбагатшим джерелом естетичних переживань для дитини, які та передає за допомогою слова в своїй мовленнєвій діяльності.

2) *Розширення лексичного запасу дітей шляхом ознайомлення із якостями й властивостями предметів і явищ, засвоєння змісту слова на рівні його значення* (Н. Виноградова, А. Смага, А. Іваненко, В. Яшина та ін.) також ефективно реалізується в процесі ознайомлення дошкільників із природою.

Так, у дітей формуються уявлення про стан води (рідкий, твердий) та її властивості залежно від температури повітря: рідка вода може ставати твердою – лід, сніг, у морозну погоду сніг може розсипатися, рипіти під ногами, а в теплу – починає танути і ставати вологим.

Крім того дітей ознайомлюють з такими неживими об'єктами природи як глина та пісок, а також ґрунт. Зазвичай дошкільники охоче граються з цими природними матеріалами, однак для розвитку й розгортання ігрової діяльності дітям важливо мати чіткі уявлення про їх властивості: сухий пісок сиплеться, крізь нього проходить вода, якщо його зволожити, він стає пластичним і з нього можна ліпити й будувати; глина не пропускає воду, суха глина розсипається, а волога може набувати будь-якої форми. Детальне ознайомлення дошкільників з ґрунтом та його властивостями, а також його порівняння з глиною та піском відбувається під час трудової діяльності з вирощування рослин.

Крім того дітей вчать правильно визначити величину, форму, симетрію, кольори, їх гармонійне поєднання і контраст, або дисгармонію за різного ступеня освітлення природних об'єктів у різні періоди дня, пори року та ін.

3) *Формування родових і видових узагальнень, а також засвоєння слова як одиниці мови на рівні смисла* відбувається у процесі порівняння

об'єктів природи, встановлення їх подібності та відмінності за певними властивостями, виділення спільного загального й індивідуального, узагальнення. Наприклад, діти групують птахів і звірів за особливостями їхнього зовнішнього вигляду (тіло покрите пір'ям чи хутром), овочі й фрукти – за способом їх споживання, смаковими якостями; водночас серед птахів дошкільники можуть виокремлювати перелітних і зимуючих птахів, свійських і диких тварин тощо. Цей процес пов'язаний з розумовими операціями аналізу, синтезу, абстрагування і вимагає від дітей досить багатого словникового запасу і високого рівня зв'язного мовлення, які тісно взаємопов'язані.

Отже, розвиток лексичної компетентності дошкільників може здійснюватися в процесі ознайомлення їх із природою. З цією метою доцільно використовувати довготривалі й короткотривалі спостереження за рослинами, тваринами, неживими об'єктами природи та змінами в ній, проводити ігри на збагачення знань дітей про природу та їх закріплення, організовувати працю в природі – у кутку природи та на ділянці закладу дошкільної освіти. Дієвими в цьому напрямку є також завдання на виявлення ставлення дітей до природи, зокрема у вигляді роботи з ілюстративним матеріалом, вирішення проблемних ситуацій, а також ситуацій з вибору ставлення до природних об'єктів, бесіди з дошкільниками стосовно вчинків відносно природи.

Висновки до розділу 1

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з питань розвитку мовлення та екологічної освіти дошкільників дає підстави для таких висновків:

1. Поширення компетентнісного підходу в освіті зумовило виокремлення низки компетентностей, що стосуються мовленнєвої діяльності дитини-дошкільника. Мовленнєва компетентність дітей дошкільного віку передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогової складових, які є взаємозалежними і зумовлюють один одного.

2. Основою мовленнєвої компетентності є лексична компетентність, яка розглядається як наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням віку дитини, здатність адекватно оперувати ними в актах комунікації в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату.

3. Процес розвитку лексичної компетентності є процесом набуття дітьми здатності застосувати засвоєні лексичні поняття вміння та навички у процесі комунікації.

4. Середній дошкільний вік є сприятливим періодом для формування ядра словника. (найбільш часто вживаних слів, що мають виражені семантичні ознаки). Відтак, дитину необхідно знайомити з різними значеннями одного і того ж слова, щоб забезпечити семантично адекватне його використання, формування узагальненого уявлення про слово.

5. Розвиток лексичної компетентності дітей 5-го року життя реалізується під час усього освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Її зміст визначається на основі аналізу Базового компоненту дошкільної освіти та тієї загальноосвітньої програми для розвитку, виховання і навчання дітей, за якою працює дошкільна установа.

6. Напрямами словникової роботи є: розширення словника на основі ознайомлення з колом нових предметів і явищ навколишнього світу; засвоєння слів через поглиблення знань про якості й властивості предметів і явищ навколишнього світу; введення слів, що позначають елементарні поняття на основі розрізнення та узагальнення предметів за істотними ознаками; залучення дітей до різноманітної народної лексики через ознайомлення з фольклорними і літературними творами; опанування образної лексики рідної мови

7. До провідних завдань розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя належать: збагачення словника новими лексичними одиницями; засвоєння дітьми раніше невідомих слів, а також відкриття нових значень деяких слів, уже наявних у їхньому лексичному запасі; якісне засвоєння, закріплення і уточнення словника; активізація словника.

8. Основними напрямами розвитку лексичної компетентності під час ознайомлення дітей із природою є: засвоєння слів, що позначають предмети і явища навколишнього світу на основі цілісного їх сприйняття; розширення лексичного запасу дітей шляхом ознайомлення із якостями й властивостями предметів і явищ, засвоєння змісту слова на рівні його значення; формування родових і видових узагальнень, а також засвоєння слова як одиниці мови на рівні смисла, що відбувається у процесі порівняння об'єктів природи, встановлення їх подібності та відмінності за певними властивостями, виділення спільного загального й індивідуального, узагальнення.

Розділ 2. Експериментальне дослідження розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи

2.1. Вивчення рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя

Для експериментального дослідження розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи нами була організована і проведена експериментально-дослідна робота на базі Комунального закладу «Шосткинський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №4 «Казка» Шосткинської міської ради Сумської області. У дослідження було залучено 40 дітей середнього дошкільного віку (по 20 дітей в експериментальній і контрольній групах), їх батьки та вихователі.

Наше експериментальне дослідження проводилося у три послідовні та взаємопов'язані етапи. На першому (констатувальному) етапі дослідження ми вивчали рівні розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя використовуючи такі методи як індивідуальні та індивідуально-групові бесіди, зокрема із застосуванням ілюстративного матеріалу, ігри діагностичного характеру, спостереження за дошкільниками під час занять та в повсякденному житті.

Другий етап дослідження (формувальний) полягав у розробленні та експериментальній перевірці ефективності системи роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом ознайомлення з природою.

Третій етап дослідження передбачав проведення контрольного обстеження дошкільників із метою оцінка ефективності розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи.

Для з'ясування рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року ми розробили програму обстеження, яка містить: 1) методику обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями та їх показниками.

Методика обстеження передбачала: а) спостереження за дітьми під час занять з різних розділів та у повсякденному житті; б) діагностувальні бесіди та ігри з дітьми; в) математичну обробку отриманих даних.

Розробляючи критерії для визначення рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року, ми виходили з того, що вони є основою для порівняння, співставлення предметів чи явищ між собою, своєрідним еталоном вираженості певної якості [25, с. 48]. Критерій являє собою сукупність показників, які дозволяють виділити певне явище із числа подібних, характеризують його якомога повно.

Виходячи із програмних завдань оновленого Базового компонента дошкільної освіти [5], програм «Я у світі» [46] та «Дитина» [20], для виявлення рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року нами були розроблені наступні критерії: мотиваційно-комунікативний, імпресивно-словниковий та експресивно-словниковий. Вони, на нашу думку, найбільш повною мірою дозволяють оцінити сформованість кожного окремого компонента (мотив спілкування і використання наявного лексикону та його обсяг). Визначені критерії розкриваються через низку показників.

Мотиваційно-комунікативний критерій передбачає прагнення дитини до спілкування та її активність у процесі комунікації, правильність розуміння співрозмовника, чіткість, логічність і послідовність вираження своїх думок за допомогою слова.

Імпресивно-словниковий критерій розкривається через показники рівня розвитку пасивного словника, а саме: сформованість предметного словника (розуміння слів, що позначають одиничні, родові й видові поняття, частини предметів, узагальнюючих слів), дієслівного словника (розуміння смислових відтінків значення дієслова, що утворене афіксальним способом – через використання префіксів, які надають словам різноманітних відтінків значень), прикметникового словника (розуміння ознак предметів, розуміння відтінків значень синонімів, антонімів, переносного значення прикметників).

Експресивно-словниковий критерій розкривається через показники рівня розвитку активного словника, а саме: сформованість предметного словника (використання у власному мовленні слів, що позначають одиничні, родові й видові поняття, частини предметів, узагальнюючих слів), дієслівного словника (використання слів на позначення смислових відтінків дієслів, утворених афіксальним способом), прикметникового словника (уміння добирати слова на позначення ознак, якостей і властивостей предметів, синоніми, антоніми до поданого слова, вміння добирати слова з переносним значенням слова).

За результатами обстеження можливими є чотири рівні розвиненості лексичної компетентності у дітей 5 року життя: високий, середній, нижче середнього та низький. Означені рівні розвиненості лексичної компетентності дозволяють найбільш повно відобразити сукупність знань, вмінь та навичок, яких має набути дитина під час засвоєння освітньої програми.

Для **високого рівня** характерним є високий ступінь прояву (не менше 70%) виділених показників, а саме: дитина активна під час спілкування, ясно і послідовно висловлює свої думки, здатна до повного і логічного опису предмета чи подій; розуміє і правильно вживає смислові відтінки значень іменників, дієслів, прикметників, без пропуску істотних ознак, повторень; використовує образне мовлення, слова вживає точно, у властивих їм значеннях, розвиває сюжет, дотримується композиції; уміє висловлювати власне ставлення до предмета спілкування; лексикон достатній для дитини 5-го року життя.

Середній рівень характеризується тим, що дитина бере участь в спілкуванні частіше за ініціативою інших; вміє слухати і розуміє звернене мовлення; під час опису предметів та подій допускає незначні помилки, у мовленні наявні окремі паузи; під час висловлювання використовує не пов'язані між собою фрази; послуговується мовленнєвими формулами

(кліше), що запропонував педагог; може пояснити значення окремих словосполучень; лексикон не повною мірою відповідає вікові.

Для дитини, що має рівень розвиненості лексичної компетентності **нижче середнього рівня** характерне те, що вона малоактивна і небалакуча в спілкуванні з дітьми і педагогом, неуважна, не вміє точно і послідовно викладати свої думки про побачене й сприйняте; пасивний словник не відповідає вікові, активний є достатньо обмеженим, тому вона вдається до використання засвоєних формул, її висловлювання іноді є незрозумілими для оточуючих через їх схематичність і згорнутість.

Для дошкільників із **низьким рівнем** розвиненості лексичної компетентності властива низька мовленнєва активність, дитина не ініціює спілкування самостійно, іноді вступає в комунікацію за ініціативи однолітка чи дорослого за умови наявності інтересу до предмета розмови; пасивний словник відстає від вікової норми, активний словник – збіднений; фрази, якими послуговується дитина є одно- та двослівними, переважно представлені іменниками.

Реалізація нашої експериментальної роботи почалась із проведення констатувального етапу дослідження, що полягав у здійсненні комплексної роботи з дітьми 5-го року життя експериментальної та контрольної груп із метою виявлення у них рівнів розвиненості лексичної компетентності. Оскільки обстеження мовлення дітей традиційно проводиться у вересні місяці, діагностичну роботу з визначення рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя ми провели також у вересні 2020 року. Комплексна робота передбачала проведення:

- 1) індивідуальних бесід із дітьми експериментальної та контрольної груп та спостереження за ними на заняттях та у повсякденному житті для з'ясування рівня їхньої комунікабельності, особливостей побудови висловлювань у різних ситуаціях, потреби допомоги дорослого під час побудови власного висловлювання;

2) індивідуальних та індивідуально-групових бесід та ігор діагностичного характеру із дошкільниками експериментальної та контрольної груп задля виявлення умінь дітей використовувати наявний у них лексикон під час аудіювання й говоріння.

Перед початком проведення діагностичних завдань з дітьми нами було здійснено аналіз педагогічної документації груп, спрямований на виявлення особливостей планування та організації мовленнєвого розвитку (зокрема розвитку лексичної компетентності) дітей середнього дошкільного віку засобами природи.

Аналіз показав, що у закладі дошкільної освіти організовано освітню роботу з мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Також педагогами заплановано завдання з екологічного виховання дітей. Створені умови дозволяють розвивати мовлення дошкільнят засобами природи відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей.

При спілкуванні з педагогами нам вдалося уточнити, що завдання з розвитку лексичної компетентності вони вирішують переважно у всіх видах діяльності під час реалізації всіх освітніх напрямів. Тим самим вихователі забезпечують інтегрований підхід в освітній діяльності закладу дошкільної освіти.

Щоб з'ясувати наскільки якісно реалізуються означені завдання педагогами закладу дошкільної освіти ми провели діагностичне обстеження лексичної компетентності дітей 5-го року життя відповідно до визначених критеріїв та їх показників із подальшою диференціацією отриманих результатів за рівнями розвиненості.

Із метою виявлення рівнів розвиненості показників мотиваційно-комунікативного критерію лексичної компетентності у дітей 5-го року життя нами було проведено індивідуальні бесіди з ними та спостереження за дошкільниками на заняттях та поза ними. Здійснюючи діагностування рівнів розвиненості названого критерію, ми виходили із тих вимог, які передбачені Базовим компонентом дошкільної освіти, освітніми програмами «Я у Світі»

та «Дитина» і намагались з'ясувати активність дошкільників під час спілкування, здатність ясно і послідовно висловлювати свої думки, здатність до повного і логічного опису предмета чи подій.

Індивідуальна бесіда (Додаток А) відбувалася за темою «Розкажи про себе» і містила такі запитання:

1. Як тебе звуть?
2. Скільки тобі років?
3. З ким ти живеш?
4. Чи є в тебе друзі? З ким ти товаришуєш в дитячому садку?
5. Що тобі подобається в дитячому садку?

Під час цієї бесіди, а також у процесі спостереження за мовленням дітей у різних ситуаціях ми звертали увагу на прагнення дитини до спілкування та її активність у процесі комунікації, правильність розуміння співрозмовника, чіткість, логічність і послідовність вираження своїх думок за допомогою слова.

Для обстеження рівня розвиненості й визначення обсягу пасивного та активного словника (а саме: словника іменників, дієслів та прикметників, розуміння та вміння використовувати у власному мовленні узагальнюючі слова, синоніми, антоніми, а також слова з переносним значенням) у дітей 5-го року життя нами було використано діагностичні методики «Назви, що це?», «Хто як пересувається?», «Назви тварину та її дитинча», «Добери слово», «Лялька», «М'яч», «Предметний словник», «Слова-узагальнення», «Словник дієслів», «Словник прикметників». Їх детальний опис подано в додатку Б.

У процесі проведення діагностичних заходів із дітьми 5-го року життя в експериментальній і контрольній групах було з'ясовано, що у більшості дошкільників загалом рівень розвиненості лексичної компетентності знаходиться у межах вікової норми. Так, здебільшого діти обох груп (80% респондентів) охоче йшли на контакт, вільно розповідали про себе, свою сім'ю, дитячий садок і друзів. Разом із тим, на момент констатувального

етапу експерименту, були 20% вихованців, які неохоче відповідали на запитання, потребували підказок і додаткових запитань.

Спостереження за дітьми під час занять та у повсякденному житті підтвердило вищеописаний стан розвитку лексичної компетентності у дітей: ті, хто мовленнєво активні під час спілкування з експериментатором, виявляють логічність і послідовність у власних висловлюваннях, демонструють достатній обсяг лексикону, вміння використовувати іменники, дієслова, прикметники у властивих їм значеннях; у окремих дітей виникають певні труднощі під час добору синонімів, антонімів, пояснення слів з переносним значенням, але за наявності допомоги з боку дорослого чи однолітка, вони виявляють здатність до їх вживання у самостійних висловлюваннях. Ті ж дошкільники, які є малокомунікабельними, демонструють низьку мовленнєву активність і під час освітнього процесу: сидять мовчки на заняттях, довго обдумують свою відповідь, переносячи її в зовнішнє мовлення оперують обмеженим лексиконом, який часто супроводжується помилками в граматичній правильності висловів (використання неправильних форм суфіксів, неузгодження прикметників з іменниками в роді та числі тощо).

Під час проведення спеціальних методик для визначення рівнів розвиненості лексичної компетентності в дітей 5-го року життя (див. додаток Б) було з'ясовано, що велика частина дітей в обох групах має певні труднощі під час використання у мовленні слів на позначення предметів, їх ознак і дій. Особливо помітними є труднощі вживання словника прикметників. Зокрема під час виконання завдань діти відчували труднощі – не могли знайти потрібного слова для висловлення думки, намагалися передати її за допомогою міміки, жестів або одним словом.

Кількісний аналіз отриманих результатів в експериментальній та контрольній групах представлений у таблицях 2.1 та 2.2.

Таким чином, результати дослідження рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя засвідчують, що значна частина дошкільників експериментальної групи (11 дітей, що становить 55% від загальної кількості респондентів у цій групі) на момент констатувального експерименту мала середній рівень розвиненості досліджуваного явища. З-поміж опитаних виявлено 3 дітей з високим рівнем розвиненості лексичної компетентності, що складає 15%. Рівень розвиненості лексичної компетентності, що кваліфікується як нижче середнього виявлено у 6 осіб (30%). Дітей із низьким рівнем досліджуваного явища в експериментальній групі не виявлено.

У контрольній групі відсоток дітей із високим та середнім рівнем розвиненості лексичної компетентності трохи більший. Так, на момент констатувального етапу дослідження було 5 дітей із високим рівнем, що становить 25% респондентів, 10 дітей із середнім рівнем (50%) та 4 дитини із рівнем нижче середнього (20%). Водночас була одна дитина (5% від загальної кількості дітей у контрольній групі) з низьким рівнем розвиненості лексичної компетентності.

Графічно отримані результати рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя в експериментальній і контрольній групах представлені на рисунку 2.1.

Якісний аналіз результатів проведеного дослідження дав змогу зробити такі висновки: 1) дошкільники відчують певні труднощі під час використання у власному мовленні деяких узагальнюючих слів, неправильно називають частини предметів; 2) словник прикметників, необхідних для позначення якостей пропонованих їм предметів бідний і одноманітний, вихованцям складно добирати слова з антонімічним і синонімічним значенням, є труднощі у розумінні переносного значення слів.

У результаті проведеного комплексу діагностичних заходів ми виявили вихідний рівень розвиненості лексичної компетентності в дітей середнього

дошкільного віку. Дані показують, що основна частина дітей має середній рівень розвиненості досліджуваного явища.

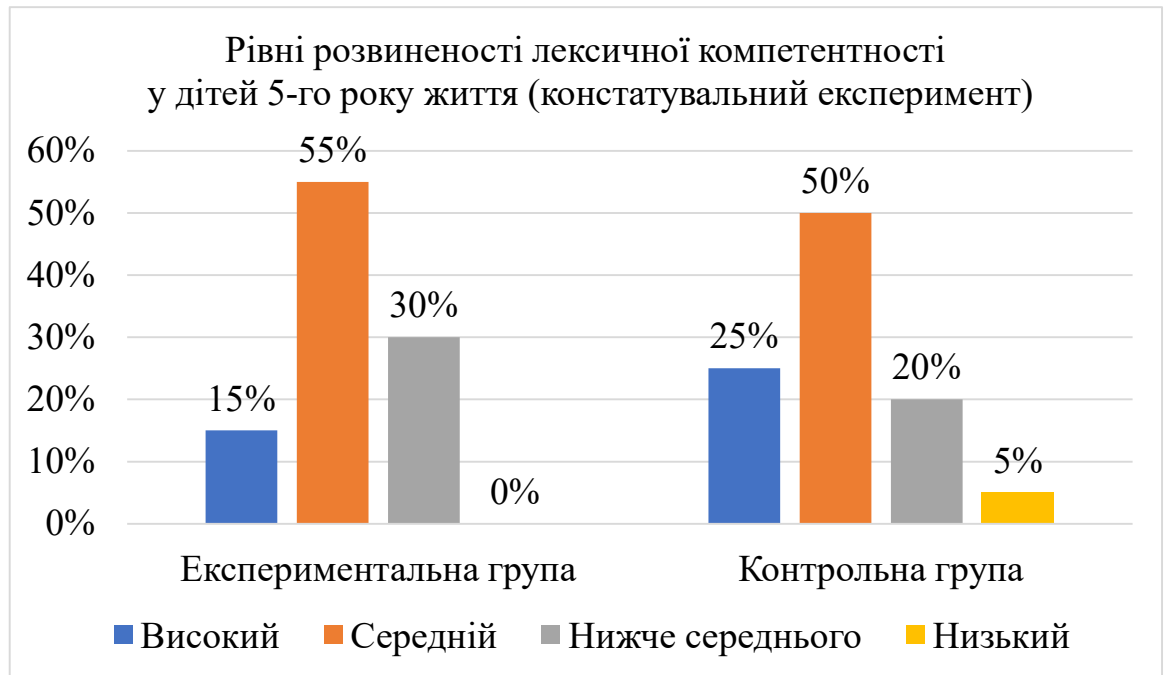

Рисунок 2.1. Рівні розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя в експериментальній і контрольній групах на констатувальному етапі експерименту.

Аналіз відповідей дітей показав, що у них переважають предметні асоціації, що вказує на недостатню сформованість ядра смислового поля. Усе це вказує на необхідність здійснення постійної, цілеспрямованої і послідовної роботи з розвитку лексичної компетентності в дітей 5-го року життя. Пояснюється це тим, що у програмовому змісті для дітей старшого дошкільного віку, а пізніше й у початковій школі значна увага приділяється роботі зі словом: воно класифікується як основна одиниця мовлення на тлі речення та тексту.

Таким чином, виникає потреба розробки та реалізації комплексу заходів, орієнтованих на вдосконалення роботи з розвитку лексичної компетентності в дітей 5-го року життя.

На основі аналізу отриманих під час констатувального етапу дослідження ми дійшли висновку про необхідність більш поглибленої роботи

зі збагачення та активізації словника дітей. Для вирішення цього питання нами було поставлено такі завдання:

- Розширювати словниковий запас дітей;
- Вводити в активний словник дітей назви предметів, їх якостей, властивостей та дій (іменники, прикметники та дієслова);
- Уточнювати узагальнюючі поняття;
- Знайомити дітей із багатозначними словами, представленими різними частинами мови;
- Розширювати запас слів близьких та протилежних за змістом (синонімів та антонімів), вправляти у розумінні та доборі синонімів і антонімів.

Тому своє подальше дослідження ми вбачимо в розробленні та апробації системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобами природи.

2.2. Система роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом ознайомлення з природою

Розвиток лексичної компетентності у дітей дошкільного віку реалізується за допомогою низки методів, зокрема спостережень, розглядання предметів та об'єктів і їх обстеження із метою ознайомлення з їхніми якостями і властивостями, розглядання ілюстративного матеріалу, дидактичних ігор з предметами та власне словесних дидактичних ігор і вправ, бесід, розповідей педагога, використання художнього слова. Ці методи широко використовуються педагогами як під час занять з освітніх напрямів «Мовлення дитини» та «Дитина в природному довкіллі».

Природа, у всій багатоманітності форм, фарб, звуків, є джерелом естетичних переживань дитини, які вона передає за допомогою слова у своїй мовленнєвій діяльності. Тому ми в нашому дослідженні розглядаємо природу як засіб розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя.

Для проведення формувального етапу дослідження нами була розроблена система роботи з розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом ознайомлення з природою.

Упровадження системи роботи тривало з жовтня 2020 року по травень 2021 року. Її реалізація забезпечувалася такими умовами:

- 1) Створення предметно-просторового середовища групи, спрямованого на розвиток лексичної компетентності дошкільників й організація роботи в ньому;
- 2) Робота з розвитку лексичної компетентності дітей на заняттях та в повсякденному житті;
- 3) Робота з батьками вихованців щодо реалізації завдань розвитку лексичної компетентності дітей в сім'ї.

Створення предметно-просторового середовища групи, спрямованого на розвиток лексичної компетентності дошкільників й організація роботи в ньому. Розвивальне предметно-просторове середовище є одним із важливих компонентів успішної роботи як із всебічного розвитку дитини-дошкільника загалом, так і зі збагачення та активізації її мовлення зокрема. Правильно організоване середовище, що розвиває, дозволяє кожній дитині мати можливість вільно займатися улюбленою справою, знайти заняття до душі, навчитися взаємодіяти з однолітками і дорослими-педагогами, повірити у свої сили і здібності, навчитися оцінювати свої дії та вчинки інших з точки зору моралі.

Із метою розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя нами в груповій кімнаті групи «Джерельце» (експериментальна група) Комунального закладу «Шосткинський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №4 «Казка» Шосткинської міської ради Сумської області було доповнено «Куточок мовленнєвого розвитку» картотеками на лексичні теми «Домашні тварини та їх дитинчата», «Дикі тварини та їх дитинчата», «Тварини спекотних країв», «Тварини, що живуть в снігах», «Овочі нашого

городу», «Фрукти нашого саду», «Екзотичні овочі і фрукти», «Птахи, що живуть поруч із нами», «Лісовий хор», «Водоплавні птахи».

Крім того було поповнено «Книжковий куточок» групи. Діти люблять, коли їм читають книжки, тож у книжковому куточку до наявних барвистих, яскравих книжок, альбомів для розгляду, книжок-малят ми додали енциклопедії для дітей: «Мама, тата, малюки» (Видавничий дім «Пегас, 2016), «Наука розповідає про Землю» (автори - Нурія Рока, Роза М. Курто, Видавництво «Ранок», 2018), «Атмосфера. Все про повітряний океан Землі» (автор – С. Мірнова, «Клуб сімейного дозвілля», 2017), «Небезпечна природа. Незвичайні і грізні явища природи» (автор – О. Ананьєва, «Клуб сімейного дозвілля», 2016), «Географія. Материками й океанами» (автор – Н. Петрова, «Клуб сімейного дозвілля», 2016), «Екзотичні птахи. Яскраве царство пернатих» (автор – Ю. Школьник, «Клуб сімейного дозвілля», 2017), «Хижі тварини. Небезпечні, дикі, свійські» (автор – Ю. Школьник, «Клуб сімейного дозвілля», 2017), «Підводний світ. Мешканці морів і океанів» (автор – Ю. Школьник, «Клуб сімейного дозвілля», 2017), «Тварини – модники й обманщики» (автор – А. Гапченко, «Юнісофт», 2018), «Тварини – винахідники і будівельники» (автор – А. Гапченко, «Юнісофт», 2018), «Тварини і рослини України» (автор Т. Станкевич, «Талант», «Юнісофт», 2017), «Комахи та інші» (автор Т. Жабська, «Юнісофт», 2018), «Носикам цікавим про всілякі справи» (автор Ю. Блоха, «Юнісофт», 2018). Вказані посібники містять цікаві факти про природні об'єкти і явища, що розкриваються з наукової точки розу, добре ілюстровані.

Відзначимо, що дошкільники одразу помітили появу нових книжок у «Книжковому куточку». Вони одразу почали розпитувати: «Що це за книги?», «Чи можна подивитися ілюстрації в них?», «Коли ми будемо їх читати?» тощо.

Розгляд ілюстрацій та зачитування окремих статей ми проводили як під час занять, так і в процесі організації спостережень за природними об'єктами та у вільні від занять години у вечірній час. У дошкільників виникали

запитання під час слухання текстів та розгляду ілюстративного матеріалу, на які ми спонукали дітей знайти відповіді як в малюнках, так і заохочували розпитати вдома у батьків. Загалом збагачення літературного куточка позитивним чином позначилося на розвитку лексичної компетентності дітей, тому що називаючи той чи інший об'єкт природи, вихованці називали його дії і стан, давали характеристику його особливостей, порівнювали з іншими об'єктами і явищами природи.

Традиційний груповий куточок природи знайомить дітей із доступними об'єктами природи.

Так, вихованці щодня відмічали стан погоди в календарі природи після повернення з прогулянки. Вони охоче пересували стрілки календаря на відповідну позначку, яка пора року, який день тижня, яка частина доби та яка сьогодні погода.

Оскільки діти 5-го року життя добре розуміють відмінності між рослинами і можуть по-різному за ними доглядати, ми до наявних у групі фікуса каучуконосного, бальзаміна, колеуса додали герань зональну, фікус Бенджаміна, фуксію з рожевими та з білими квітами, фіалки узамбарські, аспарагус, хлорофітум, бегонію квітучу, бегонію королівську та бегонію лотосовидну.

Таке розмаїття кімнатних рослин дозволяло нам ознайомити дітей із різними формами одного і того ж виду рослини, простежити спільні і відмінні ознаки у них. Також діти порівнювали між собою форму стебла, лисків, квітів рослин кутка природи і під нашим керівництвом визначали способи догляду за ними, наприклад гладенькі листочки фікуса каучуконосного і бегонії квітучої та лотосовидної можна протирати м'якою вологою губкою; листки фікуса Бенджаміна, аспарагуса, хлорофітума і фуксії можна обприскувати із пульверизатора; а опушене листя фіалки і бегонії королівської протирати пензликом.

Розглядаючи рослини, ми знайомили дітей з їхніми вимогами до освітлення, що наприклад квітучі рослини, а також ті, листя яких забарвлене

у різні кольори (колеус, хлорофітум, бегонія королівська) люблять освітлені місця. Також знайомили вихованців із народними назвами рослин та встановлювати, чому саме так називають ту чи іншу рослину: колеус – «кропивка», бо листя схоже за формою на листя кропиви; хлорофітум – «павучок», бо відгалуження і дочірні рослини звисають як павучки; аспарагус – «берізка», бо нагадує березу із розкішними «косами», що звисають.

Щодо тварин, то у куточку природи були акваріумні золоті рибки вуалехвіст та телескоп. Поряд із акваріумом для цих риб ми розмістили ще один, куди запустили ставкового карася. Спостерігаючи за ними діти відмічали подібні і відмінні ознаки в будові їх тіла та особливостях поведінки. Також із ссавців у куток природи ми принесли джунгарського хом'яка та організували заняття з ознайомлення та цикл спостережень за ним (див. Додаток В).

Вихованці охоче долучалися до годування тварин кутка природи, надавали посильну допомогу під час догляду за ними.

Оскільки у молодшій групі в кутку природи не було природного матеріалу для експериментування, його поява у середній групі також зацікавила дітей. Вони охоче розглядали камінці, зразки ґрунту і піску з глиною, порівнюючи їх між собою та із кінетичним піском і наборами «Плей-до» й повітряним пластиліном для дитячої творчості.

Стосовно предметно-розвивального середовища ділянки закладу дошкільної освіти, то ми використовували наявні дерева для спостережень і для збору природного матеріалу. Так, на ділянці розміщені сосна звичайна і ялина європейська, декоративна туя, берези, каштан кінський і дуб, клен канадський; із плодових дерев – яблуні, вишні, абрикоси; із кущів – бузок, жасмин, смородина, малина.

Також спільними з батьками зусиллями ми виготовили годівниці для птахів, яких ми годували та за якими могли спостерігати в зимовий період. Також було засіяно групову клумбу однорічними чорнобривцями,

жоржинами і календулою. Так, під час їх посадки діти охоче розглядали посадковий матеріал, порівнювали між собою. Під час спостережень за рослинами в літній період розглядали будову цих рослин, встановлювали схожі і відмінні ознаки в стеблах, листках, квітках, ароматі.

Робота з розвитку лексичної компетентності дітей на заняттях та в повсякденному житті. Робота з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя реалізовувалася послідовно і поетапно за такими напрямками:

1) збагачення та активізація в мовленні дітей видових, родових понять, узагальнюючих і багатозначних слів на позначення назв предметів та природних об'єктів;

2) розвиток вміння розуміти та використовувати в мовленні слова на позначення ознак і якостей об'єктів природи;

3) збагачення словника дітей синонімами, антонімами, словами з переносним значенням, розвиток уміння використовувати їх у власному мовленні;

4) розвиток вміння використовувати в мовленні слова-дії, пов'язані з рухом і станом об'єкта.

Означені напрями реалізовувалися в комплексі під час занять з освітніх напрямів «Мовлення дитини» та «Дитина в природному довкіллі», а також у повсякденному житті.

Для того, щоб спостереження за природними об'єктами і явищами були цікавими й розвивали мовленнєву діяльність вихованців, процес ознайомлення з об'єктом природи відбувався в такій послідовності: спочатку вихователь показував його загалом, потім розглядалися його окремі частини, порівнювалися з іншими, далі робилися узагальнення.

Наприклад, організовуючи спостереження за сосною, вихователь використовуючи низку запитань активізував увагу дошкільників, допоміг розглянути її всебічно: здалеку спостерігаючи сосну на фоні синього неба, вихованці з'ясували, яке дерево вони розглядатимуть, чому діти так думають, на що схожий силует дерева, якого він кольору. Потім, підійшовши ближче,

діти відзначили особливість стовбура, крони, гілок, кольору та фактури кори, листя, коріння, яке місцями виступало поверх ґрунту. Такий докладний аналіз за наданою вихователем схемою спостереження збагатив дошкільників новими знаннями та розкрив суттєве в об'єкті спостереження. На завершення було проведено узагальнення, зроблено висновки та знову розглянуто сосну з відстані, але з називанням усієї повноти її ознак.

Вважаємо, що організуючи спостереження за об'єктами природи таким чином, нам вдалося задовольнити пізнавальний інтерес дітей 5-го року життя та реалізувати завдання з поетапного формування словника.

Так, на початковому етапі наші запитання були переважно спрямовані на констатацію фактів, ознак, властивостей об'єктів, що спостерігалися дітьми, тобто ми вчили їх помічати, впізнавати, порівнювати, розглядати. Наприклад:

Вихователь: Яке ми бачимо небо? Діти: Блакитне, ясне, сіре, похмуре.

Вихователь: Які дерева? Діти: Голі, сірі, чорні.

Згодом, окрім цих завдань, ми підводили дітей до пошуку відповіді на численні «Як? Чому? Де?», тобто спонукали дошкільників абстрагуватися від конкретних предметів та встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки. Відповідно, і мовленнєва діяльність вихованців, зокрема її лексичний складник збагачувався (під час слухання відповідей однолітків, навідних запитань вихователя) та активізувався (під час власних висловлювань). Наприклад:

Вихователь: Яке листя у дерев восени? Чому?

Діти: жовте, коричневе, багряне, тому що мало тепла та світла дарує їм сонце.

Вихователь: Що ж є причиною того, що стало холодно, жовтіє листя на деревах, жовтіє трава?

Діти: Сонце стомилося за літо, не піднімається високо над горизонтом, не гріє, не світить так, як улітку.

Вміння дітей робити висновки, тобто встановлювати тимчасову послідовність чи причинно-наслідкову залежність між фактами, свідчить про рівень їхнього інтелектуального розвитку, що виражається у їхній мовленнєвій активності. Систематичне вправлення вихованців у побудові суджень, у словесному вираженні причинно-наслідкових зв'язків підвищує рівень розвитку лексичної компетентності дітей, робить їхній словник і, водночас, висловлювання чіткішими, доказовими, логічнішими.

Здатність дитини самостійно помічати в об'єктах оточуючого світу певні специфічні особливості, щось нове, особливе свідчить про те, що її сприймання та увага мають аналітичний характер – вона не просто сприймає, а й аналізує, порівнює. Причому робить це, як правило, з певною пізнавальною чи практичною метою.

Тому під час розглядання реальних об'єктів і явищ природи та їх зображень ми намагалися визначати спільно з дітьми суттєві та несуттєві ознаки, узагальнювати, класифікувати. Зважаючи на природу дитячого мислення – здатність думати формами, звуками, фарбами, ми прагнули збагачувати сенсорний досвід дошкільнят, вчити їх бачити предмет всебічно, у взаємозв'язках з іншими об'єктами, тим самим збагачуючи їхній словник.

Важливим етапом спостережень було підбиття підсумків, зосередження уваги дітей на нових відомостях, фактах, ознаках спостережуваного об'єкта, які раніше були невідомими або знання про які були поверховими чи фрагментарними. Вихователь допомагав дошкільникам узагальнювати суттєві ознаки, виявляти взаємозв'язки спостережуваного об'єкта природи з іншими, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Форма підбиття підсумків спостережень залежала від способу їх організації. Якщо спостереження у природі здійснювалися під керівництвом вихователя, то, логічною і доцільною формою такого узагальнення була підсумкова бесіда. Якщо ж завданням було підсумувати результати самостійних спостережень дітей, доцільними були вільні висловлювання вихованців, що розкривали, наскільки зміг збагатитися їхній словник. Результати самостійних

спостережень дітей ми включали в мовленнєву діяльність під час занять з освітніх напрямів «Мовлення дитини» та «Дитина в природному довіллі».

Крім того у процесі спостережень ми спонукали дітей до фіксації їх результатів у вигляді словесного оформлення. Найбільш поширеними формами такого узагальнення були усні висловлювання. Їх використання ставало логічним завершенням, без якого спостереження в природі, в якій би формі вони не проводилися, мали б споглядальний характер. Разом із тим, усні висловлювання активізували мовленнєву діяльність дітей, спонукали їх до використання нових та наявних в пасивному словнику лексем у мовленні.

Крім спостережень, розглядання об'єктів природи ми використовували словесні дидактичні ігри природознавчого змісту.

Так, під час розгляду реальних об'єктів, їх муляжів і зображень ми організовували ігри, спрямовані на уточнення назв предметів та активізацію в мовленні слів-іменників на позначення предметів та явищ. Крім того були проведені ігри на розвиток уміння розуміти та використовувати в мовленні прикметники на позначення ознак і якостей предметів, а також ігри, спрямовані на розвиток вміння вживати дієслова на позначення руху чи стану об'єктів.

Наведемо деякі з них для прикладу.

Гра «Чия мама?»

Мета: формувати вміння називати тварин та їх дитинчат.

Обладнання: картинки із зображенням тварин та їх дитинчат.

Хід гри: педагог роздає дітям картинки із зображенням дитинчат тварин. З мішечка дорослий дістає картинку з твариною і запитує: Чия це мама? Дитина, у якої на картинці зображено дитинча цієї тварини, називає дорослу тварину і дитинча. Якщо важко відповісти, їй допомагають інші діти.

Гра «Готуємо обід»

Мета: закріпити знання про овочі та фрукти; активізувати вміння називати назви овочів та фруктів; розвивати уяву.

Обладнання: муляжі овочів та фруктів, каструлі.

Хід гри: перед дітьми розкладаємо овочі та фрукти, і говоримо, що лялька зголодніла і хоче приготувати суп і компот, але з чого готувати не знає. Запитуємо: чи знають діти, що кладуть у суп, а що в компот. Просимо дітей назвати предмети, що лежать перед ними та поділити на групи, що кладуть у суп, а що – в компот. Пропонуємо допомогти ляльці приготувати обід.

Гра «Парні картинки»

Мета: закріпити назви рослин і тварин; вправляти у називанні узагальнюючих слів; розвивати увагу.

Хід гри: педагог пропонує дитині певну кількість різних картинок (рослини – дерева, кущі, квіти, ягоди, овочі, фрукти; тварини – риби, птахи, домашні тварини, дикі тварини, екзотичні тварини). Дитина повинна підібрати пари за подібністю ознак, назвати об'єкти природи.

Гра «Відгадай-но»

Мета: розвивати вміння визначати предмет за суттєвими ознаками.

Педагог загадує дітям загадки про тварин, овочі, пори року, називаючи їх ознаки. Загадки наведені в додатку Д.

Гра «Що з чого зроблено?»

Мета: вправляти в утворенні прикметників від іменників.

Хід гри:

Вихователь. Згадаймо, як називається каша, зварена з різних круп. Каша з гречки – яка? (Гречана). Каша з пшона – яка? (Пшоняна.) Каша з манки – яка? (Манна). Каша з рису – яка? (Рисова.)

Гра «Який, яка, яке, які?»

Мета: вчити дітей використовувати в мовленні прикметники, правильно узгоджувати їх із іменниками в роді, числі, відмінку.

Обладнання: картинки із зображенням овочів (огірок, буряк, ріпа, помідор, кабачок, капуста, цибуля, часник, морква, картопля тощо).

Хід гри: Показуємо дітям картинки і запитуємо: «Що це?» – «Це помідор». «Якого він кольору?» – «Помідор червоний». «Який він за формою?» – «Він круглий». «Який він на смак?» – «Помідор солоний».

Гра «Назви ознаку»

Мета: закріплювати вміння утворювати прикметник від іменників.

Хід гри: Вихователь говорить: «Скажіть, якщо предмет зроблений із заліза (паперу, дерева, снігу, скла і т. д.), то як його можна назвати. Який він?»

Гра «Хто, що вміє робити?»

Мета: вчити добирати дієслова, що позначають характерні дії тварин.

Хід гри: Вихователь називає або показує тварину, діти називають її дії. Наприклад: Білочка – скаче, стрибає, гризе горіхи. Кішка – нявкає, муркоче, дряпається, п'є молоко, ловить мишей, грає з клубком. Собака – гавкає, стереже будинок, гризе кістки, гарчить, виляє хвостом, бігає. Зайчик – стрибає, бігає, ховається, гризе морквину.

Гра «Хто назве найбільше дій?»

Мета: вчити дітей добирати дієслова, що позначають дії, процесу.

Хід гри: Вихователь ставить запитання, а діти, відповідаючи на них, добирають дієслова. За кожну правильну відповідь дається кольорова стрічка. Наприкінці гри перемагає той, хто зібрав стрічки всіх кольорів.

Що можна робити із квітами? – Рвати, нюхати, дивитися, поливати, дарувати, садити.

Що робить з рибками? – Дивитися, годувати, милуватися, розмовляти.

Що можна робити взимку? – Кататися на санчатах, лижах, ковзанах, ліпити сніговика, будувати фортецю, грати в сніжки.

Що можна робити влітку? – Відпочивати, плавати, засмагати, гратися з м'ячем, бути на дачі, поїхати до бабусі.

Гра «Де, що можна робити»

Мета: активізувати вживання у мовленні дієслів, що відповідають певні ситуації.

Хід гри: Вихователь ставить запитання. Діти, відповідаючи на нього добирають дієслова певної лексико-семантичної групи. Гра проводиться у вигляді змагання.

Що можна робити у лісі? – Гуляти, збирати гриби, ягоди, слухати птахів, відпочивати.

Що робити на річці? – Купатися, пірнати, засмагати, кататися на човні, ловити рибу.

Названі ігри проводилися як частина заняття, а також у повсякденному житті, під час прогулянок.

Під час таких ігор діти виявляли пізнавальний інтерес і мовленнєву активність. Елементи змагання також заохочували дітей до використання різноманітних частин мовлення під час побудови власних висловлювань. Траплялися випадки, коли нам доводилося деяких дітей не викрикувати, дослухати запитання до кінця. Навіть пасивні, малокомунікабельні діти під час таких ігор активізуватися і демонстрували зростання не лише тих слів, які вони розуміють, але і які вони можуть використати у власному мовленні.

У процесі роботи з вихованцями для розвитку їхньої лексичної компетентності ми широко використовували природознавчі розповіді.

Для прикладу наведемо деякі з них.

«Чому тварини не розмовляють?»

Тварини не вміють розмовляти лише по-нашому, по-людськи. Однак у них є власна мова – звуки, запахи, пози і жести.

Собаки мітять дерева і стовпи на своїй території і таким чином лишають родичам пахуче «повідомлення», що цю ділянку зайнято. А зійшовши, обнюхуються, гавкають, гарчать, скавчать, махають хвостом чи підібгають його.

Коти перед двобоєм влаштовують справжню церемонію: настовбурчують хвости, вигинають дугою спини і довго нявчать, усівшись один проти одного. Часто найсильніший з-поміж суперників визначається навіть без бійки.

Прикладів можна навести багато: птахи змагаються в мистецтві співу, бджоли виконують хитромудрі танці в повітрі, вовки голосно виють.

З нами тварини теж спілкуються. Домашні улюбленці розуміють команди, слухаються господаря і відчують його настрій (навіть намагаються розважити, якщо йому сумно), нагадують про годівлю, граються.

«Що їдять рослини?»

Рослини живляться сонячним світлом і водою. Також своїм листям вони поглинають вуглекислий газ, а «видихають» кисень. А ми, навпаки, вдихаємо кисень, а видихаємо вуглекислий газ. Отож варто подякувати травичці, деревам, водоростям – саме завдяки їм на Землі є чим дихати людям і тваринам.

Крім того, рослини отримують з ґрунту поживні речовини. Усмоктує їх коріння, що йде в землю. Існують навіть рослини-хижаки, які харчуються комахами. Сяде якась необачна мошка на квітку росичку, а за мить – хап! – пелюстки змикаються, схопивши жертву.

«Чому восени падає листя?»

Так дерева готуються до зими. У холоднечу їм доводиться скрутно: сонця обмаль, земля промерзла і добути з неї вологу важко, замість дощу йде сніг, що перетвориться на воду навесні. Тому дерева переходять у стан спокою – зимовий сон. Усю зиму дерева використовують заздалегідь накопичені в стовбурі запаси води.

А щоб вона не випаровувалася через листя, ще восени скидають його.

Навесні земля знову наповнюється вологою і на деревах з'являється нове листячко. І так щороку.

«Звідки прилітає вітер?»

Повітря, яким ми дихаємо, здається нам порожнечою. Але це аж ніяк не порожнеча, а суміш прозорих безбарвних газів. Увесь цей шар повітря, розташований над Землею, називається атмосферою. У багатьох куточках нашої планети різна погода: десь сонячно, тепло і повітря нагрівається. А в

той самий час в іншій місцині хмарно чи дощить, там повітря холодніше. Причому що тепліше повітря, то воно легше і намагається піднятися вгору, а холодне – важче, опускається вниз. І ці повітряні маси починають пересуватися – мінятися місцями. Цей рух повітря і є вітром.

Чи може вітер зовсім зникнути? Таке б сталося, якби на всій Землі повсякчас зберігалася однакова температура. А такого ніколи не буває.

«Хто намалював на небі веселку?

Цей шедевр – спільний витвір сонця і дощу. Якщо глянути на сонячне проміння, що пробивається крізь хмари або щілинку між шторами, воно видається білими смугами. Насправді кожна з таких смуг складається із семи променів різного кольору. Вони завжди розташовуються в усталеному порядку паралельними смугами.

Веселка – це дуга, у якій видно всі кольори сонячного проміння. Вона з'являється, коли сонячне світло проходить крізь краплинки води в повітрі.

Веселку можна побачити в тумані біля водоспадів, у струменях води, що розбризкується на газонах, але найчарівніше видовище – це веселка на небосхилі, коли ллє рясний дощ і при цьому сяє сонце.

Використання природознавчих розповідей стимулювало пізнавальну активність дошкільників. Вони не соромилися задавати запитання про природні об'єкти які їх цікавлять і які вони можуть спостерігати у повсякденному житті. Відомості про рослин, тварин, явища природи, які діти почерпнули під час слухання таких розповідей, вони активно використовували під час спостережень і бесід.

Робота з батьками вихованців щодо реалізації завдань розвитку лексичної компетентності дітей в сім'ї. Запорукою успішної роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя є робота з батьками. Тому для співпраці з родинами вихованців ми використовували такі форми роботи як тематичні батьківські збори, індивідуальні бесіди, оформлення наочної інформації для батьків.

Зокрема на зборах ми ознайомили батьків з віковими особливостями засвоєння лексики дітьми 5-го року життя, наголошували на необхідності, якнайбільше розповідати про природні об'єкти, їх дії, якості та властивості. Також ми розповідали про роль батьків як активних учасників заходів, що проводяться у закладі дошкільної освіти щодо покращення уявлень вихованців про навколишній світ з метою розширення та активізації словника; розширено уявлення членів родини про дидактичні ігри та словесні вправи для дітей.

Індивідуальні бесіди з батьками були спрямовані на ознайомлення їх з результатами обстеження рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей, визначення плану спільних із сім'ями дій щодо розвитку дитячого лексикону.

Інформаційно-наочні форми співпраці з батьками такі, як папки-пересувки, буклети, батьківський куточок були спрямовані на висвітлення педагогічного процесу та здійснення просвітницької роботи серед батьків щодо збагачення та активізації словника дошкільників

Означені форми роботи не викликали особливого ентузіазму з боку батьків. Більш цікавим і для батьків, і для дітей стало використання лепбуків. Лепбук – це посібник, який представлений у вигляді книги, що виготовлена з твердого картону. На кожній сторінці лепбука представлені дидактичні завдання, які дитина може виконувати самостійно, у парі з іншою дитиною, разом із вихователем чи з батьками. Вся інформація представлена у вигляді віконеч, що відкриваються, кишень, які по суті є розділами лепбука.

Інформація в цих розділах допомагає краще зрозуміти і запам'ятати матеріал з теми, що вивчається, а дидактичні ігри – чудовий прийом для повторення вивченого. Лепбук приваблює дітей своїм яскравим оформленням та поданням інформації у компактній формі. Завдання оформлені естетично, деякі можуть бути замінені чи вдосконалені. Лепбук дуже зручно використовувати підгруповій та індивідуальній освітній діяльності, корекційній роботі вихователя, у самостійній діяльності дітей.

Лепбук, разом із тим, дозволив залучити батьків до спільної роботи з розвитку лексичної компетентності вихованців, ознайомлення їх з природою.

Ми пропонували батькам виготовити спільно із дітьми лепбуки, які вони могли б використовувати вдома та приносити для опрацювання в заклад дошкільної освіти. Орієнтовні розділи, що пропонувалися для оформлення лепбука:

1. «Склади розповідь про осінь». Дітям пропонується скласти розповідь про осінь, використовуючи мнемотаблицю.

2. «Розкажи про осінь». Дітям пропонується вибрати із запропонованих картинок ознаки осені, обґрунтувати свій вибір.

3. «Назви тварин нашого лісу та їх дитинчат». Зображення із зображенням диких тварин. Діти дістають картинки та розповідають, як тварини готуються до зими.

4. «Вірші та загадки про осінь». Розміщують невеликі літературні форми, які рекомендовано для заучування та відгадування з дітьми.

5. «Прислів'я та приказки про осінь». Розміщують невеликі літературні форми, які рекомендовано для заучування та відгадування з дітьми.

6. «Овочевий кошик». Дітям пропонується зібрати врожай у кошик.

7. «Фарби осені». Діти розглядають різнокольорові листочки, називають колір.

8. «Склади картинку осені». Дітям пропонується розрізати картинку на тему «Осінь», пропонуємо зібрати цілу за зразком. Розвиваємо увагу, мовлення.

9. «Лабіринти». Дітям пропонується допомогти тварині підготуватися до зими. Діти вправляються в умінні складати речення, розвивають дрібну моторику, увагу, мовлення.

10. «Що росте на городі?» Діти складають речення, перераховують, що росте на городі за картинками.

11. «Допоможи білочці». Діти допомагають білочці розвісити гриби, підготуватися до зими; розвивають дрібну моторику.

12. Пальчикові ігри на тему «Осінь». Розміщують вірші, римівки, які рекомендовано для заучування напам'ять, та які спрямовано на розвиток дрібної моторики, мовлення.

13. «Одяг восени». Закріпити назви одягу та взуття. Розвивати увагу, пам'ять.

14. «Ознаки осені в картинках». Дітям пропонуються картинки, де вони описують будь-яку ознаку осені.

Усі проведені заходи дозволили дітям збагачувати, розвивати та активізувати словниковий запас під час ознайомлення з природою. Іноді у дошкільників виникали труднощі під час вживання окремих слів або фраз, томи ми пропонували повторювати їх всім дітям. Якщо виникали труднощі під час розуміння значення того чи іншого слова, то озвучували їх та їхнє тлумачення декілька разів. Загалом предметно-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти, цілеспрямована робота з дошкільниками з розвитку їх лексичної компетентності засобом природи і залучення батьків вихованців до цього процесу виявилася плідною. Свідчення цього стала більша мовленнєва активність дітей, їх інтерес до об'єктів природи, самостійні мовленнєві узагальнення стосовно них.

Підбиваючи підсумки формувального етапу експериментального дослідження, ми можемо відмітити, що усі дошкільники охоче брали участь у всіх пропонованих формах роботи, виконували різні комунікативні завдання, які ми їм пропонували.

Відтак, можна висновувати, що розвиток лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи може відбуватися не тільки на заняттях, а й під час гри, у процесі трудової і пізнавальної діяльності, під час прогулянки. У всіх цих видах діяльності йде процес поглиблення та систематизації знань дітей про навколишню дійсність, відбувається вдосконалення форми вираження думок: збагачення лексики, досягнення чіткості та послідовності висловлювань.

2.3. Оцінка ефективності розвитку лексичної компетентності у дітей 5-го року життя засобом природи

Заключний контрольний зріз мав на меті здійснення порівняльного аналізу рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя експериментальної та контрольної груп після проведення формувального етапу дослідження. Також передбачалось визначення доцільності, ефективності та результативності запропонованої системи роботи, здійснення перевірки гіпотези наукового дослідження. Проводячи контрольний зріз у контрольній та експериментальній групах, ми застосовували ті ж методи, що і на констатувальному етапі експерименту.

Слухаючи відповіді дітей на запитання пропонуваніх бесід, спостерігаючи за їх мовленням на заняттях та у повсякденному житті ми помітили позитивну динаміку: порівняно із констатувальним етапом дослідження відповіді дошкільників експериментальної групи стали більш повними, зменшився відсоток дітей, які користувалися обмеженою кількістю лексики. Діти перестали відчувати труднощі під час називання ознак та дій і станів предметів, безпомилково групували предмети за суттєвими ознаками, використовували узагальнюючі поняття. В контрольній групі також спостерігалось покращення рівня розвитку словника дітей, проте не настільки виражено.

Кількісний аналіз отриманих результатів в експериментальній та контрольній групах представлений у таблицях 2.3 та 2.4.

Із таблиць видно, що, результати дослідження рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя на контрольному етапі засвідчують, що значна частина дошкільників експериментальної групи (12 дітей, що складає 60% респондентів) після запровадження системи роботи з розвитку лексичної компетентності засобом ознайомлення з природою слала демонструвати середній рівень розвиненості досліджуваного явища. Високий рівень розвиненості лексичної компетентності спостерігався у 8 дітей, що

становить 40% опитаних. Дошкільників із низьким рівнем розвиненості лексичної компетентності та рівнем нижче середнього в експериментальній групі не було виявлено.

У контрольній групі отримані результати були такі: на момент контрольного етапу дослідження виявлено 7 дітей із високим рівнем розвиненості лексичної компетентності, що становить 35% респондентів, 11 дітей із середнім рівнем (55%) та 2 дитини із рівнем нижче середнього (10%). Дітей із низьким рівнем розвиненості лексичної компетентності не було виявлено.

Таблиця 2.3.

Результати обстеження рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя в експериментальній групі (контрольний експеримент)

№ з/п	Ім'я дитини	Методика, що була використана під час обстеження та оцінка в балах											Середній бал за усіма методиками	Рівень розвиненості
		Бесіда «Розкажи про себе»	«Назви, що це?»	«Хто як пересувається?»	«Назви тварину та її дитинча»	«Добери слово»	«Лялька»	«М'яч»	«Предметний словник»	«Слова-узагальнення»	«Словник дієслів»	«Словник прикметників»		
1.	Ліза К.	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	С
2.	Славик Н.	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	В
3.	Кирило С.	3	3	3	3	2	3	3	3	3	2	2	2	В
4.	Аня А.	2	2	2	2	2	2	1	2	2	1	1	2	С
5.	Оля П.	2	2	1	1	2	2	2	2	2	1	1	2	С
6.	Ваня К.	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	2	С
7.	Вова Л.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	В
8.	Альона М.	3	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	С
9.	Юля П.	3	3	3	3	2	2	3	3	3	2	3	3	В
10.	Олег К.	3	3	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	С

11.	Світлана Б.	3	3	3	3	2	3	3	3	2	2	2	3	В
12.	Вітя К.	3	3	3	2	3	3	3	3	3	2	2	3	В
13.	Даша Т.	3	3	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	С
14.	Крістіна Ш.	3	3	2	3	3	2	3	3	3	2	3	3	В
15.	Максим Т.	3	2	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	С
16.	Ілля Ю.	3	2	3	2	2	2	2	3	3	2	2	2	С
17.	Аріна М.	3	2	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2	С
18.	Антон Д.	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	С
19.	Єгор Г.	3	2	3	3	3	2	3	3	3	2	2	3	В
20.	Нікіта М.	3	3	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	С

Таблиця 2.4.

Результати обстеження рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя в контрольній групі (контрольний експеримент)

№ з/п	Ім'я дитини	Методика, що була використана під час обстеження та оцінка в балах											Середній бал за усіма методиками	Рівень розвиненості
		Бесіда «Розкажи про себе»	«Назви, що це?»	«Хто як пересувається?»	«Назви тварину та її дитинча»	«Добери слово»	«Лялька»	«М'яч»	«Предметний словник»	«Слова-узагальнення»	«Словник дієслів»	«Словник прикметників»		
1.	Архип Б.	2	3	3	2	2	2	2	3	2	2	2	2	С
2.	Діма Б.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	В
3.	Андрій Г.	3	2	3	2	2	2	2	3	3	2	2	2	С
4.	Кіра Ж.	3	3	3	3	2	2	3	3	3	3	2	3	В
5.	Влад І.	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	С
6.	Арсеній К.	2	2	2	2	2	3	3	3	2	2	2	2	С
7.	Максим К.	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	С
8.	Саша К.	2	2	2	1	1	2	2	2	2	1	1	2	С
9.	Ніла О.	3	3	3	2	2	3	3	3	3	2	2	2	В
10.	Ксюша П.	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	1	2	С
11.	Дарина Є.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	3	В
12.	Андрій Л.	3	2	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	С

13.	Макар М.	2	2	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1	Н/с
14.	Сергій П.	3	3	2	2	3	2	2	2	2	2	2	2	С
15.	Богдана С.	3	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	С
16.	Соня У.	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	В
17.	Марк Ш.	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	1	2	С
18.	Мілана Г.	2	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	Н/с
19.	Адель А.	3	3	3	2	3	3	3	2	3	3	3	3	В
20.	Аня В.	3	3	3	2	2	3	3	3	2	2	2	3	В

Графічно отримані результати рівнів розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя в експериментальній і контрольній групах після апробації нашої системи роботи представлені на рисунку 2.2.

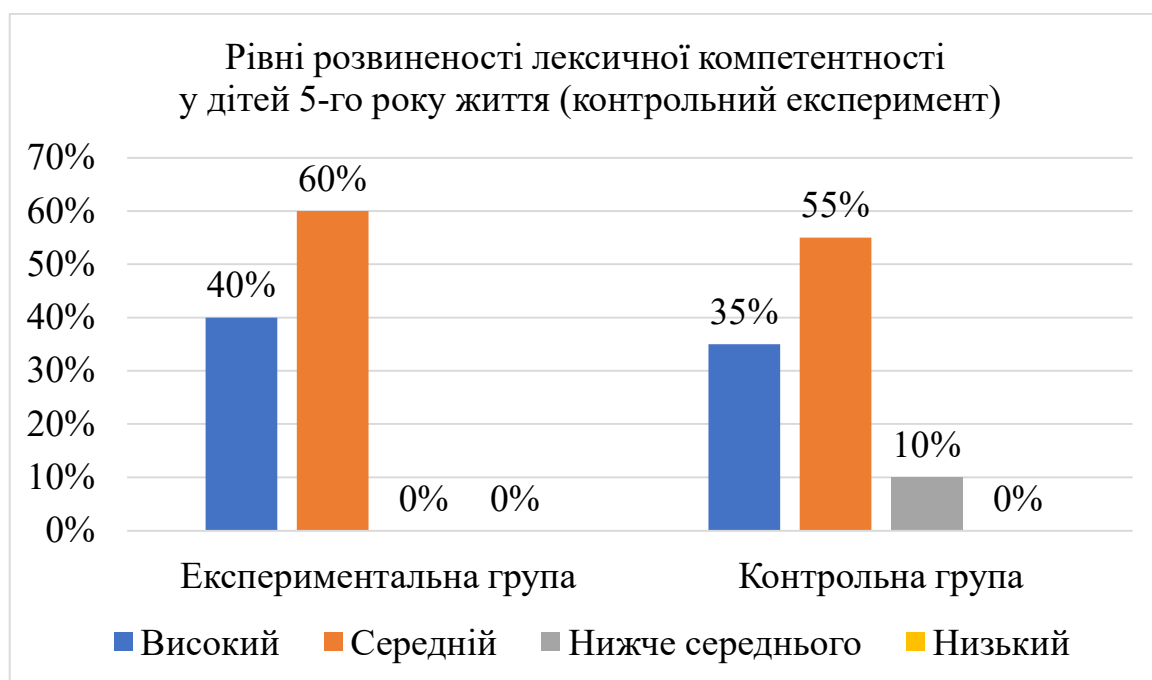

Рисунок 2.2. Рівні розвиненості лексичної компетентності у дітей 5-го року життя в експериментальній і контрольній групах на контрольному етапі експерименту.

Обстеження виявило значні відмінності у рівнях розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя експериментальної та контрольної груп. Їх показано у таблиці 2.5.

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновки про якісні зміни в рівнях розвитку лексичної компетентності дітей експериментальної та контрольної груп.

Проведена з дітьми робота дозволяє виділити у розвиткові лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи декілька напрямків, а саме: 1) збагачення та активізація в мовленні дітей видових, родових понять, узагальнюючих і багатозначних слів на позначення назв предметів та природних об'єктів; 2) розвиток вміння розуміти та використовувати в мовленні слова на позначення ознак і якостей об'єктів природи; 3) збагачення словника дітей синонімами, антонімами, словами з переносним значенням, розвиток уміння використовувати їх у власному мовленні; 4) розвиток вміння використовувати в мовленні слова-дії, пов'язані з рухом і станом об'єкта.

Таблиця 2.5

Порівняльний аналіз рівнів розвиненості лексичної компетентності в дітей 5-го року життя в експериментальній і контрольній групах

Група	Етап дослідження	Рівні розвиненості лексичної компетентності (у %)			
		Високий	Середній	Нижче середнього	Низький
Експериментальна	констатувальний	15	55	30	0
	контрольний	40	60	0	0
Контрольна	констатувальний	25	50	20	5
	контрольний	35	55	10	0

Крім того було з'ясовано, що розвиток лексичної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобом природи доцільно здійснювати з урахуванням таких умов як: організація та систематичне використання предметно-просторового середовища групи й закладу дошкільної освіти;

робота з розвитку лексичної компетентності дітей на заняттях та в повсякденному житті; робота з батьками вихованців щодо реалізації завдань розвитку лексичної компетентності дітей в сім'ї.

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок, що наша гіпотеза про доцільність розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи підтвердилась.

Висновки до розділу 2

Експериментальне вивчення процесу розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи дає підстави для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної та лінгводидактичної літератури з проблем формування словника в дітей дошкільного віку дозволив нам вивести такі критерії: мотиваційно-комунікативний, імпресивно-словниковий та експресивно-словниковий, а також їх показники, за допомогою яких ми виявили наявні рівні (високий, середній, нижче середнього, низький) розвиненості лексичної компетентності в дітей 5-го року життя.

2. Методика обстеження передбачала проведення індивідуальних бесід із дітьми експериментальної та контрольної груп та спостереження за ними на заняттях та у повсякденному житті для з'ясування рівня їхньої комунікабельності, особливостей побудови висловлювань у різних ситуаціях, потреби допомоги дорослого під час побудови власного висловлювання, а також проведення індивідуальних та індивідуально-групових бесід та ігор діагностичного характеру із дошкільниками експериментальної та контрольної груп задля виявлення умінь дітей використовувати наявний у них лексикон під час аудіювання й говоріння.

Крім того було здійснено аналіз предметно-просторового середовища і педагогічної документації груп, який показав, що в закладі дошкільної освіти організована освітня робота з мовленнєвого розвитку та з екологічного виховання дітей.

3. Проведення констатувального етапу експерименту дало можливість з'ясувати вихідні рівні розвиненості лексичної компетентності в дітей 5-го року життя. Так, високий рівень був виявлений у 15% респондентів експериментальної групи і в 25% у контрольній групі; середній – у 55% дошкільників експериментальної групи та у 50% в контрольній групі; рівень нижче середнього – у 30% дітей експериментальної групи та 20 % у контрольній групі; низький – у 5% опитаних з контрольної групи і не був виявлений в експериментальній групі взагалі.

4. Із метою розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя було розроблено та апробовано систему роботи, яка передбачала формування словника дошкільників засобом природи. Робота здійснювалася з урахуванням таких умов:

- створення предметно-просторового середовища групи, спрямованого на розвиток лексичної компетентності дошкільників й організація роботи в ньому;

- робота з розвитку лексичної компетентності дітей на заняттях та в повсякденному житті за напрямками:

- 1) збагачення та активізація в мовленні дітей видових, родових понять, узагальнюючих і багатозначних слів на позначення назв предметів та природних об'єктів;

- 2) розвиток вміння розуміти та використовувати в мовленні слова на позначення ознак і якостей об'єктів природи;

- 3) збагачення словника дітей синонімами, антонімами, словами з переносним значенням, розвиток уміння використовувати їх у власному мовленні;

- 4) розвиток вміння використовувати в мовленні слова-дії, пов'язані з рухом і станом об'єкта;

- робота з батьками вихованців щодо реалізації завдань розвитку лексичної компетентності дітей в сім'ї.

5. У процесі проведення формувального етапу експерименту реалізовувалася робота з дітьми, їх батьками, яка широко передбачала використання наявного в закладі дошкільної освіти предметно-просторового середовища та його оновлення різноманітними посібниками.

6. Результати, отримані у ході контрольного етапу експериментального дослідження, підтвердили ефективність проведеної нами роботи. Так, 40% дітей в експериментальній групі та 35% в контрольній показали високий рівень розвиненості лексичної компетентності; 60% дошкільників експериментальної групи та 55% респондентів контрольної групи продемонстрували середній рівень розвиненості досліджуваного явища. Лише 10% опитаних з контрольної групи показали рівень досліджуваного явища нижче середнього, в експериментальній групі означений рівень взагалі не був зафіксований. Низького рівня розвиненості лексичної компетентності не було простежено в обох групах.

Зазначені вище дані підтверджують ефективність впровадження запропонованої системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи.

Загальні висновки

Розвиток лексичної компетентності дітей є одним із провідних завдань дошкільної освіти. Під лексичною компетентністю розуміють наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням віку дитини, здатність адекватно оперувати ними в актах комунікації в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату

Розвиткові лексичної компетентності дошкільників сприяють такі методи роботи як спостереження, екскурсії, обговорення прочитаних творів, ігри.

Обсяг словника дітей є виключно важливим, оскільки із мізерним словниковим запасом дитина не зможе передати свої враження, попросити про щось, повідомити тощо. У таких умовах дитина почуватиметься неповноцінною, тобто розвиток словника, а відтак, і лексичної компетентності є фундаментальним для реалізації комунікативної функції мовлення.

Природне довкілля є невичерпним джерелом матеріалу для поповнення словника дітей. Нову рослину, тварину, явища природи та інше може відкрити для себе дошкільник у процесі ознайомлення з природою. У цьому вагомою є роль вихователя, яка проявляється, в першу чергу, у реалізації спрямовуючої функції – педагог стимулює дитину помічати природні об'єкти і явища, вчить спостерігати за ними, бачити і сприймати їхні ознаки і властивості, збагачуючи свої враження, які надалі трансформуються у поступове поповнення словникового запасу.

Розвиток лексичної компетентності дітей засобом природи відбувається сезонно і може реалізовуватися у вигляді спостережень, ігор, оповідань, узагальнень, описів, елементарної комунікації. Однак, слід пам'ятати, що цей процес відбувається не автоматично. Тому дитину необхідно спонукати помічати об'єкти і явища природи, милуватися та

естетично захоплюватися ними, щоб на цьому ґрунті розвивався пізнавальний інтерес і дитина намагалася дізнатися, як називається той чи інший предмет, як його правильно описати.

З метою експериментальної перевірки ефективності розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи ми провели спеціальне дослідження – педагогічний експеримент

Для виявлення рівнів розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя нами були розроблені наступні критерії: мотиваційно-комунікативний, імпресивно-словниковий та експресивно-словниковий. Вони, на нашу думку, найбільш повною мірою дозволяли оцінити сформованість у дитини вміння використовувати активний і пасивний словник у процесі комунікації.

Визначені критерії розкривалися через показники: мотиваційно-комунікативний критерій – прагнення дитини до спілкування та її активність у процесі комунікації, правильність розуміння співрозмовника, чіткість, логічність і послідовність вираження своїх думок за допомогою слова; імпресивно-словниковий критерій – сформованість предметного словника (розуміння слів, що позначають одиничні, родові й видові поняття, частини предметів, узагальнюючих слів), дієслівного словника (розуміння смислових відтінків значення дієслова, що утворене афіксальним способом – через використання префіксів, які надають словам різноманітних відтінків значень), прикметникового словника (розуміння ознак предметів, розуміння відтінків значень синонімів, антонімів, переносного значення прикметників); експресивно-словниковий критерій – сформованість предметного словника (використання у власному мовленні слів, що позначають одиничні, родові й видові поняття, частини предметів, узагальнюючих слів), дієслівного словника (використання слів на позначення смислових відтінків дієслів, утворених афіксальним способом), прикметникового словника (уміння добирати слова на позначення ознак, якостей і властивостей предметів, синоніми, антоніми до поданого слова, вміння добирати слова з переносним

значенням слова). Рівнями розвиненості лексичної компетентності у дітей 5 року життя визначено високий, середній, нижче середнього та низький.

Констатувальний етап експериментального дослідження показав, що серед вихованців експериментальної групи високий рівень розвиненості лексичної компетентності був виявлений у 15% респондентів, середній – у 55%, нижче середнього – у 30% і низький у 0%. У контрольній групі 25% дошкільників продемонстрували високий рівень розвиненості лексичної компетентності, 50% – середній, 20% - нижче середнього та 5% – низький.

Із метою підвищення рівня розвиненості лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи нами було розроблено та апробовано спеціальну систему роботи. Вона передбачала створення та систематичне використання предметно-просторового середовища групи й закладу дошкільної освіти, роботу з розвитку лексичної компетентності дітей на заняттях та в повсякденному житті, а також роботу з батьками вихованців щодо реалізації завдань розвитку лексичної компетентності дітей в сім'ї. Розвиток лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи включав такі напрями роботи: збагачення та активізацію в мовленні дітей видових, родових понять, узагальнюючих і багатозначних слів на позначення назв предметів та природних об'єктів; розвиток вміння розуміти та використовувати в мовленні слова на позначення ознак і якостей об'єктів природи; збагачення словника дітей синонімами, антонімами, словами з переносним значенням, розвиток уміння використовувати їх у власному мовленні; розвиток вміння використовувати в мовленні слова-дії, пов'язані з рухом і станом об'єкта.

Експериментальне вивчення системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобом природи засвідчило її ефективність. Доцільне поєднання форм, різноманітних методів і прийомів ознайомлення дітей 5-го року життя з об'єктами і явищами природи сприяло розвитку лексичної компетентності дошкільників,

вихованню інтересу до пізнання природи та розвитку мовлення вихованців у цілому.

Аналіз результатів, отриманих у ході контрольного зрізу, засвідчив, що в обох групах відбулися зміни у виділених показниках за усіма критеріями, проте найбільш помітні зрушення сталися в експериментальній групі. Це підтверджує ефективність запропонованої системи роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи.

За результатами аналізу даних контрольного етапу експериментального дослідження ми з'ясували, що 40% респондентів в експериментальній групі та 35% в контрольній групі досягли високого рівня розвиненості лексичної компетентності під кінець навчання в групі для дітей 5-го року життя. У 60% дошкільників експериментальної групи та у 55% в контрольній групі – спостерігався середній рівень розвиненості лексичної компетентності. 10% респондентів з контрольної групи показали ступінь розвиненості досліджуваного явища нижче середнього рівня, в експериментальній групі означений рівень взагалі не був зафіксований. Також в обох групах не було помічено дошкільників з низьким рівнем розвиненості лексичної компетентності

Отримані результати засвідчують, що гіпотеза дослідження підтвердилася, визначені завдання дослідження реалізовані, мета досягнута, одержані наукові висновки мають важливе значення для практики дошкільного виховання. Запропонована система роботи з розвитку лексичної компетентності дітей 5-го року життя засобом природи може бути використана вихователями різних типів закладів дошкільної освіти з метою формування мовленнєвої компетентності дошкільників.

Список використаних джерел

1. Алексеева М. М., Яшина В. И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. 3-е изд., стереотип. Москва : Издательский центр «Академия», 2012. 400 с.
2. Ананьєва О. Г. Небезпечна природа. Незвичайні і грізні явища природи / За ред. С. К. Гульова. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 64 с. (Серія «Популярна енциклопедія сучасних знань»).
3. Аніщук А. Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві. *Імідж сучасного педагога*. 2010. № 6-7. С. 93–96.
4. Арушанова А. Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. Москва: Мозаика-Синтез, 1999. 272 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 01.11.2021).
6. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / За заг. Ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
7. Блоха Ю. В. «Носикам» цікавим про всілякі справи. Харків : «Юнісофт», 2018. 96 с. (Серія «Енциклопедія для допитливих»).
8. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 440 с.
9. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192 с.
10. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.

11. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студ. вищ.навч. закладів фак-тів дошкільної освіти. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
12. Бородич А. М. Методика розвитку речі дітей. Москва : Просвещение, 2004. 388 с.
13. Ватаманюк Г. Теоретичні основи формування лексичної компетенції старших дошкільників у процесі сприйняття художніх картин. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Вип. 22 (1), ч. 2 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Інститут педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 183–187.
14. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти тт. Т. 2. Проблемы общей психологии. Мышление и речь. Москва : Педагогика, 1982. 504 с.
15. Гавриш Н., Крутій К. Як змінювалися підходи до розвитку мовлення дітей. *Дошкільне виховання*. 2019. № 10. С. 7-10.
16. Гапченко А. В. Тварини – винахідники і будівельники. Харків : «Юнісофт», 2018. 96 с. (Серія «Енциклопедія для допитливих»).
17. Гапченко А. В. Тварини – модники й обманщики. Харків : «Юнісофт», 2018. 96 с. (Серія «Енциклопедія для допитливих»).
18. Горбунова Н.В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в сучасних дослідженнях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2010. Вип.8. С. 85–91. URL: www.nbu.gov.ua/.../Soc.../PD810_14.pdf (дата звернення 08.10.2020).
19. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2016. 160 с.
20. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко (та ін.); наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець;

Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

21. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : Навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. / Упоряд. А.М. Богуш. Київ : Видавничий дім «Слово», 2005. 720 с.

22. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников. Москва : Просвещение, 1985. 112 с.

23. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

24. Кахаєва Л. Є., Кузнєцова Л. О. Мовленнєвий розвиток старших дошкільників. Харків : Видавнича група «Основа», 2011. 143 с. (Серія «Впевнений старт»).

25. Киверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллинн: Валгус, 1980. 334 с.

26. Комахи та інші / Укладач Т. С. Жабська. Харків : «Юнісофт», 2018. 96 с. (Серія «Енциклопедія для допитливих»).

27. Кони́на М. М. Некоторые вопросы обучения детей 3-5 лет грамматической правильности речи. *Дошкольное воспитание*. 2008. № 11. С. 23-32.

28. Крутій К.Л. Ключові компетенції дітей дошкільного віку як результат якісної освіти. *Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації*: збірник наукових праць. Матеріали V Міжнародних педагогічних читань. Херсон, 2009. С.16-18.

29. Логинова В. И. Формирование словаря. Развитие речи детей дошкольного возраста / Под ред. Ф. А.Сохина. Москва : Просвещение, 1984. 223 с.

30. Луцан Н. І., Жаровська А. В. Формування готовності студентів до збагачення словника народознавчою лексикою шестирічних учнів. Івано-Франківськ : «НАІР», 2015. 284 с.
31. Луценко І. О. Інтерференція і транспозиція у засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1994. – 24 с.
32. Мама, тата, малюки : для дітей дошкільного віку. Харків : Видавець ТОВ «Видавничий дім «Пегас», 2016. 12 с. (Серія «Школа малюка»).
33. Методика розвитку речі дітей дошкільного віку / Под ред. Л. П. Федоренко. Москва : Просвещение, 1984. 198 с.
34. Мірнова С. С. Атмосфера. Все про повітряний океан Землі / За ред. С. К. Гульова. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 64 с. (Серія «Популярна енциклопедія сучасних знань»).
35. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л. В. Іщенко. Умань : ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
36. Новосьолова В. Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. *Українська мова і література в школі*. 2014. №3 (113). С. 19–23.
37. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
38. Петрова Н. М. Географія. Материками й океанами / За ред. С. М. Говорушка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 64 с. (Серія «Популярна енциклопедія сучасних знань»).
39. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 40 с.

40. Полевікова О.Б. Методика вивчення словника дитини старшого дошкільного віку. *Науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах: досвід та проблеми*: матеріали Всеукр. наук. конф., (Одеса, 20-21 жовтня 2011 р./М-во освіти і науки України, ДЗ «Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського»). Одеса: ПНПУ, 2011. С.52-54.

41. Полевікова О.Б. Особливості дослідження дитячого словника. *Наука і освіта*. № 8/СІV, листопад, 2011. С.109-111. (Серія «Педагогіка»).

42. Полевікова О.Б. Специфіка словникової роботи в дошкільному навчальному закладі. *Психологія і педагогіка: методика та проблеми практичного застосування*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., (м.Одеса, 9-10 вересня 2011 р./ М-во освіти і науки України, ГО «Південна фундація педагогіки»). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2011. Ч.1. С.48-51.

43. Про дошкільну освіту: Закон України. Редакція від 01.01.2021 р. URL: <https://zakon.help/law/2628-III> (дата звернення 01.11.2021).

44. Про застосування державної мови в освітньому процесі. Лист МОН України від 17.09.19 № 1/9-581. *Дошкільне виховання*. 2019. № 10. С. 1-2.

45. Про освіту: Закон України. Редакція від 02.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 01.11.2021).

46. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. / Аксьонова О. П., Анішук А.М., Артемова Л. В. (та ін.); наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. Ч. II: Від трьох до шести (семи) років. 452 с.

47. Рока Н., Курто Р. Про Землю : для дітей дошкільного віку / Переклад з англійської А. Жежера. Харків : ТОВ Видавництво «Ранок», 2018. 38 с. (Серія «Наука розповідає»).

48. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 21 с.

49. Русова С.Ф. Дошкольное воспитание. Катеринослав, 1918. 162 с.
50. Сіранчук Н. М. Процес формування лексичної компетентності молодшого школяра у структурі теорії мовленнєвої діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка . Педагогічні науки*. 2015. Вип. 4. С. 72-76.
51. Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018. 428 с.
52. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посібн./ За ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
53. Смоліна С.В.. Методика формування іншомовної лексичної компетенції. *Іноземні мови*. 2010. № 4. С. 16-23.
54. Станкевич Т. О. Тварини і рослини України: Ілюстроване енциклопедичне видання. Харків : «Юнісофт», 2016. 96 с. (Серія «Енциклопедія для допитливих»).
55. Стародубова Н. А. Теория и методика развития речи дошкольников. Москва : Издательский центр «Академия», 2012. 256 с.
56. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев : «Радянська школа», 1969. 246 с.
57. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний посібник / За ред.Н. В. Гавриш; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Лінник, Н. В. Губанова. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.
58. Ушакова О. С. Теория и практика развития речи дошкольников. Санкт-Петербург : Речь, 2011. 463 с.
59. Ушакова О. С., Струнина Е. М. Методика развития речи детей дошкольного возраста. Москва : Издательский центр «ВЛАДОС», 2004. 288 с.
60. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посібник / За загальною редакцією З. Н. Борисової. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.

61. Школьник Ю. Екзотичні птахи. Яскраве царство пернатих / За ред. В. О. Мешик. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 64 с. (Серія «Популярна енциклопедія сучасних знань»).

62. Школьник Ю. Підводний світ. Мешканці морів і океанів / За ред. І. А. Сербінової. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 64 с. (Серія «Популярна енциклопедія сучасних знань»).

63. Школьник Ю. Хижі тварини. Небезпечні, дикі, свійські / За ред. В. О. Мешик. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 64 с. (Серія «Популярна енциклопедія сучасних знань»).

ДОДАТКИ

Додаток А

Індивідуальна бесіда «Розкажи про себе»

Мета: з'ясувати активність дошкільників під час спілкування, здатність ясно і послідовно висловлювати свої думки, здатність до повного і логічного опису предмета чи подій.

1. Як тебе звать?
2. Скільки тобі років?
3. З ким ти живеш?
4. Чи є в тебе друзі? З ким ти товаришуєш в дитячому садку?
5. Що тобі подобається в дитячому садку?

Показники, на які слід звертати увагу під час оцінювання відповідей дитини на запитання бесіди:

- прагнення дитини до спілкування;
- активність дитини у процесі комунікації;
- правильність розуміння співрозмовника;
- чіткість вираження думок за допомогою слова;
- логічність вираження думок за допомогою слова;
- послідовність вираження думок за допомогою слова.

Система оцінювання

3 бали – ставиться за точну і правильну відповідь, яку дитина дала самостійно;

2 бали – ставляться, якщо дитина допустила незначну неточність під час відповіді або відповідала за навідними й уточнюючими запитаннями дорослого;

1 бал – ставиться, якщо дитина не здатна співвідносити відповіді із запитаннями дорослого, повторює за ним слова, демонструє нерозуміння завдання;

0 балів – ставиться, якщо дитина взагалі ніяким чином не відповідає на запитання дорослого.

Діагностичний інструментарій для визначення рівнів розвиненості лексичної компетентності в дітей 5-го року життя

Діагностичні матеріали містять десять окремих методик-завдань. Оцінка кожного завдання подається у балах. Ураховуючи умовність кількісної оцінки за висловлювання різного ступеня повноти та правильності, бали допомагають з'ясувати рівні розвиненості лексичної компетентності: високий, середній, нижче середнього та низький.

Система оцінювання

3 бали – ставиться за точну і правильну відповідь, яку дитина дала самостійно;

2 бали – ставляться, якщо дитина допустила незначну неточність під час відповіді або відповідала за навідними й уточнюючими запитаннями дорослого;

1 бал – ставиться, якщо дитина не здатна співвідносити відповіді із запитаннями дорослого, повторює за ним слова, демонструє нерозуміння завдання;

0 балів – ставиться, якщо дитина взагалі ніяким чином не відповідає на запитання дорослого.

У кінці обстеження відбувається підрахунок балів: якщо більшість відповідей дитини (понад 2/3) оцінено 3 балами – це високий рівень; якщо більше половини відповідей оцінено 2 балами – це середній рівень, 1 балом – рівень нижче середнього, 0 балом – низький рівень.

1. Методика «Назви, що це?»

Мета: виявлення рівня володіння узагальнюючими словами.

Обладнання: картинки із зображенням: одягу, фруктів, меблів.

Хід обстеження:

Педагог пропонує дитині розглянути низку картинок і назвати їх одним словом (одяг, меблі).

Потім педагог просить дитину перерахувати квіти, птахів і тварин.

Далі дитині пропонують відгадати предмет за описом:

Кругле, гладке, соковите, солодке, фрукт. (Яблуко). Оранжева, довга, солодка, росте на городі, овоч. (Морква). Зелений, довгий, смачний він солоний, смачний він сирий, хто ж він такий? (Огірок). Червоний, круглий, соковитий, м'який, смачний, овоч. (Помідор).

2. Методика «Хто як пересувається?»

Мета: з'ясувати обсяг активного словника дієслів.

Обладнання: картинки із зображенням риби, пташки, коня, собаки, кішки, жаби, метелика, змії.

Хід обстеження: дорослий пропонує дитині відповісти на запитання: Хто як пересувається? (Для уточнення, можна запитати: хто як рухається, хто що робить?)

Риба ... (плаває). Птах ... (літає). Кінь ... (скаче). Собака ... (бігає). Кішка ... (підкрадається, бігає). Жаба ... (стрибає) - стрибає. Метелик ... (літає).

3. Методика «Назви тварину та її дитинча».

Мета: виявлення рівня сформованості словникового запасу.

Обладнання: картинки із зображенням домашніх і диких тварин та їх дитинчат.

Хід обстеження: дитині показують картинку з зображенням однієї з тварин і пропонують назвати цю тварину та її дитинча.

Якщо у дошкільника виникають труднощі педагог бере картинку і допомагає дитині відповісти: «Це кішка, а у неї дитинча – кошеня. А це собака, як називається її дитинча?»

4. Методика «Добери слово».

Мета: виявлення вміння добирати слова, що позначають якість дії та властивості предметів, об'єктів, суб'єктів.

Хід обстеження: педагог пропонує дитині уважно послухати словосполучення і підібрати до нього потрібне слово. Наприклад: «Кінь біжить. Як? Швидко. Який кінь? Швидкий».

Перелік можливих словосполучень: вітер дме ... (сильно, сильний); собака гавкає ... (голосно, голосний); човен пливе ... (повільно, повільний); дівчинка шепоче ... (тихо, тиха).

5. Методика «Лялька».

Мета: перевірка обсягу словникового запасу дітей.

Педагог показує дитині ляльку, і ставить запитання в такій послідовності.

1. Скажи, що таке лялька?

- дитина дає визначення (лялька – це іграшка, з лялькою грають);
- називає окремі ознаки (лялька красива) і дії (вона стоїть);
- не виконує завдання, повторює слово лялька;
- відповідь відсутня.

2. Який на ляльці одяг?

- дитина називає більше, ніж чотири предмети одягу;
- називає більше, ніж два предмети одягу;
- дитина показує одяг, не називаючи його;
- відсутня як вербальна, так і невербальна відповідь.

3. Попроси ляльку, щоб вона побігала, помахала рукою тощо.

- дитина використовує правильні форми звертання: Катя, побігай, будь ласка (помахай рукою);
- використовує лише дієслова – побігай/біжи, помахай/махай;
- використовує неправильні форми;
- не реагує на завдання.

4. До ляльки прийшли гості. Що потрібно поставити на стіл?

- дитина називає слово «посуд»;
- перераховує окремі предмети посуду;
- називає один предмет;
- відповідь відсутня

5. Який посуд ти знаєш?

- дитина називає більше, ніж чотири предмети;
- називає два предмети;
- називає один предмет;
- відповідь відсутня

6. Куди кладуть хліб (в хлібницю), цукор (в цукорницю), цукерки (в цукерницю), сіль (в солянку/сільницю).

- дитина правильно відповідає на всі запитання;
- дитина відповіла на три запитання;
- дитина дала лише одну правильну відповідь;
- правильна відповідь відсутня.

7. Порівняння предметів посуду.

«Чим відрізняються ці предмети?»

(Показати картинку з різним посудом.)

- дитина називає за кольором (або за формою і величиною);
- перераховує окремі ознаки (ця чашка – зелена, ця – червона, ця – висока);
- називає одну відмінну ознаку;

- відповідь відсутня.

8. Назви, що це?

Скляна, прозора – це склянка чи глечик?

Металевий, блискучий – це ніж чи виделка?

Глиняне, розписане – це горнятко чи тарілка?

- дитина виконує всі завдання;
- дитина виконує два завдання;
- дитина виконує одне завдання;
- дитина не виконує жодного завдання

9. Підкажи (добери) слово.

Одна тарілка глибока, а інша ... (мілка); один глечик високий, а інший ... (низький); ця чашка чиста, а ця ... (брудна).

- дитина правильно дібрала всі слова;
- дитина правильно виконала два завдання;
- дитина правильно виконала одне завдання;
- дитина не виконала жодного завдання правильно.

10. У чашки є ручка. Які ручки ти ще знаєш?

- дитина називає ручку від 3-4 предметів (наприклад, чайника, праски, сумки, парасольки, дверей тощо);
- дитина називає дві ручки (наприклад, каструлі, пательні/сковороди);
- дитина показує ручку у чашки;
- дитина не виконує завдання ні у вербальному, ні в невербальному плані.

6. Методика «М'яч».

1. Педагог показує два м'ячі і запитує: «Що таке м'яч?»

- дитина дає визначення й характеристику (м'яч – це іграшка; він круглий, гумовий);
- називає якусь одну ознаку;
- повторює слово м'яч;
- дитина не дає відповіді.

2. Що означає «кидати», «ловити»?

- дитина пояснює: кидати – це я комусь кидаю м'яч, а інший його ловить;
- показує рухи і націлює, говорить – кидаю, кинув;
- лише показує рух (без слів);
- дитина не дає ніякої відповіді.

3. Порівняй два м'ячі, чим вони відрізняються і чим схожі?

- дитина називає ознаки: обидва круглі, гумові, м'ячами грають;

- називає лише відмінності за кольором;
- говорить одне слово;
- дитина не дає ніякої відповіді.

4. Які іграшки ти знаєш?

- дитина називає більше, ніж чотири іграшки;
- дитина називає дві іграшки;
- дитина називає одну іграшку;
- дитина не дає ніякої відповіді.

7. Методика «Предметний словник»

Мета: виявлення вміння називати частин предметів.

Хід обстеження:

Педагог викладає перед дитиною предметні картинки із зображенням автомобіля (легкового), будинка та просить назвати предмети і його частини. Педагог може показати окремі частини зображеного предмета, що допоможе дитині виокремити частину з цілого та назвати її. Якщо у дитини виникають труднощі, педагог може поставити навідне питання: «Що ще має машина? Що є у будинка?».

Наприклад: машина – колеса, кермо, бензобак, двері (передні, задні), вітрове скло, дзеркало, мотор, гальмо, ремінь безпеки, салон, сидіння та ін.; будинок – стіни, дах, двері, ганок, вікно, труба, сходи, кімнати, стеля та ін.

8. Методика «Слова-узагальнення»

Мета: виявлення рівня володіння узагальнюючими словами.

Хід обстеження:

Педагог пропонує дітям чотири картинки. Просить назвати їх одним словом («Яким, одним словом можна назвати ці предмети?»). Педагог з'ясовує, чи володіють діти такими узагальнюючими поняттями: інструменти, транспорт, дерева, ягоди.

Орієнтовний перелік картинок: інструменти – дріль, рубанок, пила, молоток; транспорт – машина (легкова), автобус, тролейбус, трамвай; дерева – береза, дуб, ялина, горобина; ягоди – малина, полуниця, смородина, агрус.

9. Методика «Словник дієслів»

Мета: обстеження дієслівного словника дитини.

Хід обстеження:

Дитині пропонують на столі умовний макет міської вулиці, на якій стоїть гараж (це може бути, наприклад, кубик або коробочка), прокладені дороги (наприклад, смужки паперу чи стрічки), побудовані міст, будинки

(наприклад, кубики). У гараж ставиться машина (іграшка). Педагог говорить і діє з іграшкою: Я розповім тобі, що робила машина на вулиці міста, а ти мені допомагай. Добирай необхідні слова, схожі на слово – їхати.

Педагог везе машину макетом міста і говорить: «Машина з гаража ... (виїхала) і дорогою ... (поїхала); на міст машина ... (заїхала); через дорогу ... (переїхала); до світлофора ... (під'їхала); за будинок ... (заїхала); далеко ... (поїхала)».

Далі педагог пропонує дитині взяти машинку, показати та розповісти, що робила машина на вулиці міста. При цьому особлива увага приділяється не тільки вмінню дитини використовувати просторові префікси, а й правильному співвіднесенню дії та слова.

10. Методика «Словник прикметників»

Мета: виявлення розуміння дитиною ознак предмета.

Хід обстеження:

Проводиться у вигляді ігрової вправи «Скажи інакше».

1. Спочатку педагог говорить, з чого зроблено предмет (ваза зі скла), а потім дитина називає який цей предмет (скляна).

Приклади: ваза зі скла – скляна; стіл із дерева – дерев'яний; сумка зі шкіри – шкіряна; коробка з картону – картонна; іграшка із пластмаси – пластмасова; ключ із металу – металевий.

2. Синоніми: Педагог називає слова, а дитина добирає слово подібне за значенням: красивий – гарний, хороший – добрий, радісний – веселий, високий – великий, низький – маленький, м'який – пухнастий.

3. Антоніми. Педагог називає слова, дитина добирає до них протилежні за значенням: світлий – темний; білий – чорний; високий – низький; правий – лівий; зимовий – літній; легкий – важкий; верхній – нижній і т. д.

При виникненні у дитини труднощів педагог може додати іменник, який допоможе дитині відповісти правильно: світлий костюм – темний костюм; білий комір – чорний комір; висока людина – низька людина; зимовий день – літній день; легкий камінь – важкий камінь; верхній поверх – нижній поверх; праве око – ліве око і т. д.

4. Переносне значення. Вихователь запитує про що ми можемо сказати «золотий, золота, золоте?» Потім запитує, що означає золота сережка? Золоті руки? Золоте серце?

Конспекти деяких заходів, що були проведені із дітьми

Конспект заняття «Світ кімнатних рослин»

Програмовий зміст: розширити уявленнь дітей про кімнатні рослини, їх користь та будову. Розширити знання дітей про кімнатні рослини, закріпити уявлення про те, що рослина – жива істота. Познайомити дітей із новою кімнатною рослиною – герань, відзначаючи її характерні риси. Закріпити вміння впізнавати знайомі рослини, називати їх частини (корінь, стебло, листок, квітка), використовуючи моделі. Поповнювати та активізувати словник дітей на основі поглиблених знань. Розширювати словниковий запас: герань, суха та мокра земля, волога. Виховувати інтерес до дослідницької діяльності; навчати розмірковувати, робити висновки. Стимулювати бажання доглядати за кімнатними рослинами.

Обладнання: кімнатна рослина герань, відеоролик «Рослини – наші друзі», мультимедійна презентація «Герань», картки із зображенням частин рослин, фланелеграф.

Хід заняття

Діти заходять у групу, вихователь пропонує їм уявити сад: давайте пройдемося повільно садом і привіт, скажімо, кожній квітці. Ми нахиляємось над квітками не для того, щоб рвати або зрізати їх, а для того, щоб побачити їхні добрі обличчя і показати їм свої добре обличчя.

Вихователь: Діти, давайте пригадаємо, про що ми з вами говорили на минулому занятті?

Перегляд відеоролика «Рослини – наші друзі».

Вихователь. Як ви думаєте, хто у нас у груповій кімнаті очищає повітря від пилу та бруду?

Відповідь дітей: Кімнатні рослини.

(Звучить музика і на екрані з'являється слайд 1 мультимедійної презентації – «Розквітає квітка»).

Вихователь. Правильно! У групі, у будинку, у житлових приміщеннях повітря очищають кімнатні рослини. А чому ці рослини називають кімнатними? (Бо вони ростуть у кімнатах, житлових приміщеннях.) А ще навіщо нам потрібні кімнатні рослини? (Для краси, вони створюють затишок у нашому будинку. Кімнатними рослинами людина прикрашає свій будинок).

Вихователь: Діти, а ви знаєте, я сьогодні зайшла до нашої групи і побачила на вікні ось цю квітку. Як ви вважаєте, хто міг нам її подарувати? (Відповіді дітей). Подарувала його нашій групі чарівниця Осінь і попросила

берегти та доглядати за цією квіткою, щоб вона не замерзла на вулиці з настанням зими. Чи ви знаєте, як називається ця кімнатна рослина? (Ні.)

Вихователь. Ця кімнатна рослина називається "Герань" (Слайд 2 – «Герань»), або пеларгонія. А ще її називають «Журавлиний ніс», тому що стебло квітки іноді розростається у довгий «дзьобик», дуже схожий на дзьоб журавля. Тепер вам буде легше запам'ятати назву цієї рослини. Давайте уважно розглянемо її. Що є у герані? (Слайд 3 – «Будова герані»)

Відповіді дітей: корінь, листя, стебло, квіти.

Вихователь (узагальнює відповіді дітей): Правильно, у герані є стебло, листя, корінь, квіти.

Вихователь. Якої форми листя герані? Якого воно кольору? (Відповіді дітей).

Вихователь (узагальнює відповіді дітей): Листя у герані округлої форми, яскраво-зеленого кольору, також листок може бути з коричневим колом біля краю або з білою облямівкою. А якого кольору квіти у герані? (Відповіді дітей).

Вихователь: Квіти герані можуть бути різних кольорів: білі, рожеві, червоні, малинові. Квіти зібрані в суцвіття, наче парасольки. (Слайд 4)

Вихователь: А де знаходиться коріння герані? Як ви думаєте, навіщо потрібне рослині коріння? (Відповіді дітей).

Вихователь (узагальнює відповіді дітей): Коріння рослини знаходяться в землі. За допомогою кореня рослина не випадає з горщика і міцно тримається у землі. А ще корінь живить рослину. Коли ми поливаємо ґрунт в горщику, корінець вбирає воду, і вона піднімається вгору стеблом до листя і квітів (Супроводжує розповідь показом). Щоб рослина не зав'яла, її потрібно поливати. Ось ми й познайомились із новою рослиною.

Вихователь: Діти, розкажіть, що ви запам'ятали про герань. (Відповіді дітей).

Вихователь: Де знаходяться у нашій групі кімнатні рослини? (У куточку природи.)

Вихователь: Давайте познайомимо герань з нашими рослинами куточка природи. (Переносить разом із дітьми горщик з геранню у куточок природи). А поки наші квіти вітають одне одного, я запрошую вас трохи відпочити і виконати фізхвилинку «Квіти».

Я прошу тебе, квітка:

Підними свій листок,

Вийди на доріжку,

Та притопни ніжкою.

Та голівкою похитай,

Вранці сонечко стрічай.

Стебло злегка нахили -

Ось зарядка для краси.

А тепер росою вмийся,

Озирнись і заспокійся.

Нарешті, готові всі

День зустрічати у всій красі. (Діти виконують рухи відповідно до тексту).

Вихователь: Запрошую вас знов до куточка природи. Подивіться, наша герань уже потоваришувала з рослинами у куточку природи. А які кімнатні рослини знаходяться у нашому куточку природи? (Фіалка, бальзамін, фікус). Діти розповідають про рослини.

Вихователь. Діти, а що є у кожної рослини? З чого вона складається? (Корінь, стебло, листя) А як ви думаєте, чим відрізняються рослини одна від одної? (Формою листя, розміром, в одних є квіти, в інших немає).

Вихователь: Молодці! А зараз ми з вами пограємо у гру «Будова рослини».

(Вихователь роздає дітям картки із зображенням кореня, стебла, листя, квітки). Діти по черзі викладають картки на фланелеграфі та називають частину рослини.

Вихователь: Діти, спробуйте відгадати мою загадку: рук не має, ніг не має, а рухається; носа не має, а дихає; рота не має, а п'є та їсть. (Рослина). Правильно, це рослина! Як рослина рухається, адже вона не має ніг? (Росте, повертається до світла). Як дихає рослина? (Через листя, коріння). Як харчується рослина? Так само як і ми? (За допомогою коріння). Правильно діти, саме коріння живить рослину. А де зберігається їжа для рослини? (У землі, ґрунті). Пожива для рослин міститься у землі, в якій вони ростуть. І якщо висмикнути рослину із землі і залишити її так, то вона загине.

Вихователь: Рослини рухаються, дихають, харчуються. Отже, про них можна сказати, що вони такі самі живі істоти, як і ми з вами.

Вихователь: Зараз ми з вами пограємо у гру «Що рослинам потрібно для росту». (Демонструє слайд, на якому зображена лійка, сонце, горщик з ґрунтом, віконце, через яке проникає повітря). Давайте виберемо з цих малюнків-схем лише те, що потрібне для життя наших рослин.

Вихователь: Лійка! Правильно, лійкою ми поливаємо рослини. Сонце! Без сонячного світла, тепла рослини не ростуть. Рослинам потрібні земля, повітря, вода. Щоб рослини були красивими, добре росли та квітували, потрібно їх підживлювати – підгодовувати спеціальними добривами. І

обов'язково їм потрібен хороший догляд, наша турбота та любов. А вони віддячать нам чистим повітрям.

Вихователь: Про те, як правильно доглядати за рослинами, ми поговоримо на наступному занятті. А зараз я запрошую вас ще раз помилуватися рослинами у нашому куточку природи.

Конспект інтегрованого заняття «Наш новий друг хом'ячок»

Програмовий зміст: Познайти дітей з новою твариною куточка природи – хом'яком, особливостями його зовнішнього вигляду (овальна рухлива мордочка, напівкруглі вуха, маленький хвостик, короткі ніжки; тіло вкрите м'якою, пухнастою шерстю тощо) та звичками. Закріпити вміння передавати форму овочів (моркви), користуючись прийомами розкочування та відтягування пластиліну. Вчити дітей доброті, дбайливому ставленню до тварин, вчити співчувати тваринам, котрі живуть у клітці. Продовжувати виховувати інтерес і любов до тварин, бажання спостерігати та доглядати за ними.

Словникова робота: активізувати використання у мовленні слів: строкатий, вовна, гризун.

Підготовка до заняття: Поставити стіл, довкола нього розставити стільці. Приготувати корм для хом'яка та накрити його серветкою. Хом'яка вранці не годувати, щоб він на занятті був активнішим.

Обладнання: хом'як, клітка, корм, пластилін.

Хід заняття

Вихователь: Діти, послухайте загадку:

Я запасливе звірятко:

У сумці за щокою

Я тягаю зерна

У свою комору.

Вихователь: Правильно, це хом'як. Сьогодні на занятті ми з вами познайомимося з новою твариною – хом'яком. (Прибираю ширму).

Вихователь: Подивіться, який хом'ячок з'явився у нашому куточку природи. Давайте познайомимось із ним. Хом'ячки родом із південної країни Сирії, де ніколи не буває холодних, снігових зим. У себе на батьківщині хом'ячки будують нору глибиною до 2 метрів та живуть там сім'ями. Вдень вони ховаються в норі від спеки, а з настанням сутінків вони залишають її, годуються і роблять запаси на зиму. На волі взимку вони сплять, але іноді прокидаються, щоб годуватись тим, що заготовили, і знову засинають. Людям сподобалося це звірятко і вони вирішили приручити його. Хом'ячка відвезли далеко-далеко від рідних місць. У наших краях вони не можуть

жити без турботи людини. Тому ми маємо не кривдити їх, постійно піклуватися про них, вчасно годувати тим, що вони люблять. У неволі їх утримують у клітках.

Вихователь: Подивіться, діти, ось і наш хом'ячок живе у клітці. Зверніть увагу на сітку у клітці. Яка вона? (Товста, залізна). А як ви думаєте, можна тримати хом'яка в картонній коробці або дерев'яному ящику? Чому не можна? (Погризе, бо хом'яки гризуни, у них гострі зуби).

Вихователь: Діти, подивіться у клітці у хом'яка є будиночок, у ньому любить ховатися хом'ячок, а поруч із будиночком комора, куди він приносить запаси їжі. Як добре не годуй хом'ячка, він не може жити без запасів. Ось який цікавий хом'ячок.

Вихователь: Тепер діти, давайте розглянемо хом'ячка. (Беру хом'ячка до рук). Подивіться яка у нього мила мордочка. Якої вона форми? (Овальної). Якого кольору та форми очі? (Очі як намистинки, чорні, круглі). Подивіться, які у хом'ячка вушка! Якої вони форми? (Напівкруглі вушка). Ще у хом'яка є маленький хвостик.

Вихователь: Діти, скажіть якої форми тулуб у хом'ячка, якої довжини лапки? (Тулуб овальної форми, лапки короткі). Чим вкрите все тіло хом'ячка? (Шерстю). Яка вона?

Вихователь: Христинко, йди, погладь хом'ячка. Гладити треба обережно від голови до хвоста. Яка у хом'ячка шерсть м'яка чи ні? (М'яка, пухнаста). Подивіться, діти, як пересувається хом'ячок? (Швидко бігає).

Фізкультхвилинка, в якій діти імітують рухи хом'ячка.

Вихователь: Діти, а що любить їсти хом'ячок? (Сухі зерна різних рослин, овочі, фрукти, зелень, сухий хліб). Ще хом'ячки п'ють воду.

Вихователь: А тепер давайте погодуємо хом'ячка. (Даю хом'ячку зерна). Розкажіть, діти, як він їсть? (Гризе, у нього гострі зуби).

Вихователь: Так, хом'яки сидять на задніх лапках, а їжу тримають у передніх. Вони кладуть зернята в рот і гризуть зубами. Недарма хом'ячків називають гризунами. У роті вони мають великі защічні мішки. Коли хом'ячок ситий, він щільно набиває зерном защічні мішки та переносить його у свою комору.

Вихователь: Діти, наш хом'ячок вже наївся і тепер хоче відпочити у своєму будиночку. (Саджу хом'яка в клітку).

Вихователь: Діти, а ви знаєте, що хом'ячок любить овочі, а особливо моркву. Оскільки він робить запаси, йому потрібно багато моркви. Давайте зліпимо морквини для хом'яка. (Діти встають, підходять до столів, сідають і починають ліпити морквину). Готові морквини складають на тарілочки і ставлять біля клітки.

Вихователь: Ось скільки вийшло моркви! Тепер хом'ячку вистачить на всю зиму. А щоб хом'ячок не нудьгував, давайте заспіваємо йому пісеньку. (Діти стоячи співають пісеньку для хом'ячка).

1. Я маму все просила
Купити цуценя,
А мама мені купила
Смішного хом'ячка
Приспів:
Хом'ячок, хом'ячок
Добрий-добрий товстячок.

2. Він носом всюди тицяє
І бігає кругом
Хом'як ось так шукає
Свою нору, свій корм.
Приспів.

3. Я покладу підстилку
На кухні у куток
Нехай там відпочине
Мій друг – мій хом'ячок.
Приспів.
Діти сідають на стільці.

Вихователь: Діти, подивіться, наше звірятко наїлося і відпочиває.

Вихователь: Скажіть, з якою твариною ми познайомилися сьогодні на занятті? (З хом'ячком). Що ви дізналися про хом'ячків? (Де живуть, чим харчуються тощо).

Вихователь: Так, сьогодні на занятті ми познайомилися з хом'ячком, дізналися, чим його годувати та де його треба утримувати. Тепер хом'ячок житиме у нас у куточку природи, а ви будете доглядати за ним.

Цикл спостережень за хом'яком

Мета: Познайомити дітей із хом'яком.

Вчити більш точно описувати зовнішній вигляд (морда овальної форми), на мордочці очі (круглі, чорні, маленькі); стирчать, овальні, маленькі вухка; рот; ніс; вуса; защічні мішки; короткий хвіст і ноги; на лапах пальці з кігтиками; шерсть коротка, пухнаста, м'яка, рудого кольору.

Розширити знання дітей про спосіб пересування хом'яка, пов'язавши його з будовою кінцівок (бігає, бо ноги однакової довжини, лазить, чіпляючись кігтиками); про харчування (їсть насіння рослин, гризе овочі);

про звички (хом'як, коли їсть, стає на задні лапи, передніми лапами тримає їжу, робить запаси, переносячи їжу в защічних мішках).

Виховувати дбайливе ставлення до тварин, бажання дбати про них.

Організація спостереження. Діти сидять перед кліткою. Клітка розташована так, щоб світло на неї падало з боку дітей. Наперед готують різний корм. Спочатку клітка загороджена ширмочкою.

Спостереження 1. «Хто це?»

Мета: викликати в дітей емоційне ставлення до тваринки, бажання спостерігати за нею.

Перед розгляданням хом'яка пропонуємо відгадати загадку про нього. Вихователь вносить клітку із твариною, повідомляє, що це хом'як. Запитує, чи схожий хом'як на мишеня. Пропонує дати йому ім'я. Каже, що хом'як – незвичайна тварина, за нею цікаво спостерігати. Пропонує дітям постояти біля клітки, подивитися, що звірятко робитиме.

Спостереження 2. «Влаштуємо гарний будинок для хом'яка».

Мета: підвести дітей до розуміння того, що хом'яку необхідні хороші умови для життя, в яких він нормально почуватиметься, не хворітиме; вчити дітей допомагати дорослим в обладнуванні клітки для звірка.

Під час бесіди треба підвести дітей до висновку, що хом'ячків часто утримують у куточках природи, їм створюють умови, які імітують степ чи пустелю. Тому клітка має бути просторою (її може замінити акваріум). Хом'як – тварина, що живе в норі, тому їй необхідне укриття. Квітковий горщик, покладений на бік або будиночок, замінить йому нору, в якій він сам собі влаштує гніздо; підстилка для хом'яка може бути з піску або тирси; також в клітці має бути колесо для бігу, драбинки, палички, підйоми, коробочка для туалету.

Спостереження 3. «Чи добре хом'яку в нових умовах?» (Завдання дітям для самостійного спостереження.)

Мета: вчити дошкільнят помічати, як тварина поводить себе у новій обстановці, які робить дії; правильно розуміти поведінку звірка, визначати його самопочуття, робити висновки про те, чи затишно йому, чого не вистачає, що можна покращити.

Перед тим як дати дітям завдання, вихователь пропонує тихо посидіти біля клітки, не привертаючи до себе увагу звірка, подивитися, як він поводитиметься, що робитиме. Потім розповісти про свої спостереження і всім разом вирішити, що означає поведінка хом'яка, чи добре він почуватиметься.

Коли діти розповідатимуть вихователю про свої спостереження, він вчить їх правильно осмислювати побачене: «Ви помітили, що він ходив

уздовж стінок, напевно, все обнюхував, смикав носом, вусиками, все оглядав, торкався лапками, зубами, скрізь залазив – це хом'як знайомився з новими умовами, з'ясовував, що тут знаходиться, чи безпечно бути в цьому приміщенні».

Спостереження 4. «Що і як їсть хом'як?»

Мета: познайомити дітей із набором кормів для хом'яка, з'ясувати, як він їсть, якій їжі віддає перевагу.

Вихователь звертає увагу дітей те що, як звірятко бере їжу лапками, як гризе овочі зубами, яку приймає позу, як бере їжу з годівниці.

Спостереження 5. «Як хом'як робить запаси?»

Мета: показати дітям, що у хом'яка є защічні мішки, в яких він може переносити їжу у своє гніздо – запасати її.

Діти дають звірятку з надлишком корм, зерно, спостерігають, як він закладає все це в защічні мішки, відносить у нірку і знову повертається до годівниці.

Спостереження 6. «Хом'як – охайне звірятко».

Мета: вчити дітей помічати, як хом'як доглядає за собою: вмивається, чистить шерсть, акуратно користується туалетом, які при цьому робить дії.

Спостереження організується після того, як хом'як поїсть.

Спостереження 7. «Як хом'як відпочиває?» (Самостійне спостереження.)

Мета: з'ясувати режим відпочинку та неспанья хом'яка протягом дня, спостерігати, в якій позі він спить, де.

Вихователь, даючи дітям завдання для спостереження, пропонує підходити до клітки в різний час – до сніданку і після нього, після прогулянки, увечері. Під час обговорення результатів спостереження підводить дітей до думки, що хом'яки вдень більше відпочивають, до вечора стають активнішими, а вночі не сплять.

Спостереження 8. «Чим хом'як відрізняється від миші?»

Мета: уточнити з дітьми особливості зовнішньої будови тваринки.

Вихователь звертає увагу дітей те що, що тулуб у хом'яка товстий, голова велика, шиї майже немає. На голові невеликі вушка, очі як намистинки, рухливий ніс, навколо якого густі вуса. Лапки короткі, на них маленькі пальчики із гострими кігтями. Тіло хом'яка вкрите м'якою пухнастою шерстю рудуватого кольору.

Спостереження 9. «Як пересувається хом'як?»

Мета: уточнити способи переміщення тварини у просторі.

Треба розповісти та показати дітям, як хом'як ходить, бігає, лазить, стрибає, спритно бігає в колесі. Хом'як може лазити, бо має загнуті кігтики.

Бігає не дуже швидко, бо має короткі ноги. Молодий хом'як багато рухається, дорослий більше спить.

Спостереження 10. «Коли хом'яка важко помітити?»

Мета: уточнити уявлення дітей про маскувальне фарбування хом'яка, про значення нерухомого стану у випадках небезпеки; розвивати спостережливість, вміння правильно відображати у мовленні причинно-наслідкові залежності.

Організація: у «будиночку» хом'яка на дно насипають пісок, з боків ставлять аркуші кольорового паперу (червоного, білого, коричневого – під колір шерсті хом'яка).

Діти спостерігають здалеку, наголошують, коли хом'яка добре видно, а коли – не дуже, обговорюють свої висновки з вихователем.

Загадки для дітей про об'єкти і явища природи Загадки про тварин

У нашої бабусі сидить дід у кожусі, проти печі гріється, без води
умиється. *(Кіт)*

Не баранчик і не кіт, носить шубу цілий рік. Шуба сіра – це для літа, а
зимою – інша свита. *(Засць)*

Без рук, без ніг, а по землі ходить. *(Змія)*

Нам потрібні голки для шиття, а кому потрібні голки для життя? *(Їжак)*

Хто на своїй голові ліс носить? *(Олень)*

Взимку спить, влітку – вулики ворушить. *(Ведмідь)*

Сірий, ікластий, хоче вівцю вкрасти. *(Вовк)*

В лісі вогник рудуватий, шишки лускає завзято. *(Білка)*

Куди повзе – за собою хату везе. *(Черепаха)*

По горах, по долинах, ходить шуба і свитина. *(Вівця)*

Віршовані загадки про тварин

Влітку медом ласував, досхочу малини мав. А як впав глибокий сніг – позіхнув і спати ліг. Бачив чи не бачив сни, а проспав аж до весни. <i>(Ведмідь)</i>	Давно відомий він тобі: Коли на сонечку дрімає, Він колискову сам собі Під ніс тихесенько співає. Що в пісні тій – ніхто не зна, І ми про це тут не напишем. Ми тільки знаєм, що вона Не до вподоби мишам!
--	---

Довгі вуха, куций хвіст, невеликий сам на зріст. На городі побував, нам капусту попсував. Довгі ноги – скік та скік... Ми погнались, він утік... <i>(Засць)</i>	<i>(Кіт)</i>
---	--------------

Хто пасеться на лужечку Товстобокий, наче бочка? Любить сіном ласувати, Молочко дає малятам. – Будьте, му-му-му, здорові І подякуйте... <i>(Корові)</i>	Має дуже прудкі ніжки, Наставляє грізно різки На великого собаку. Той сховався з переляку. А дасте ви їй травиці, Кухлик чистої водиці – Молочком вас пригостить. Хто вона? Ану скажіть! <i>(Коза)</i>
--	--

Величезний на зріст,
Пишним віялом хвіст.
До колін борода.
Що за горда хода!
По усьому двору
Розганяє дітвору.
Порозгонив і зник.
Був це, діти...
(Індик)

Що за шум?
Що за гвалт?
Чому песик наш гарчить?
Півень злякано кричить?
Кури у хліві сховались?
Бо ... налякались.
То є кого вони злякались?
Ви іще не здогадались?
В темнім лісі проживає,
Довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться,
А зовуть її...
(Лисиця)

Хай хто хоче, той і дума,
Як від лиски захватись,
Я ж в клубочок ізгорнувся
І не буду захищатись.
І мене не вкусить лиска –
Бо колюча в мене спина!
Як не схоче поколотись,
Потупцює – та й покине.
(Їжак)

Як і зайчик, має вушка,
Весь пухнастий, як подушка,
Любить моркву, капустину,
Лагідний, немов дитина.
Білий, ніби заметіль,
В клітці спить маленький...
(Кролик)

Хвостик, як ниточка,
Сама, як калиточка,
А очі, як насінинки.
(Мишка)

Крізь зимові заметілі
Пташенята прилетіли.
В них червоні гарні груди –
Ніби яблука усюди
Хтось розвісив у дворі.
Звуться пташки...
(Снігурі)

Загадки про рослини

Сто одеж – і всі без застібок. (Капуста)
А що то за коні в гаю: довгасті, голчасті, зеленої масті, нікого не
везять, лише солі просять. (Огірок)
Що то за голова, що лиш зуби й борода? (Часник)
Дівка в коморі, а коса на дворі. (Морква)
Без рук, без ніг, а в'ється, як батіг. (Квасоля)
Печуть мене, смажать і варять, їдять мене і дуже хвалять. (Картопля)

Віршовані загадки про рослини

Їде пані в золотім жупані
Хоч жупан той латка на латці,
Та приймають в кожній хатці.
(Цибуля)

Лампочка вгорі висіла,
Стала смачна, пожовтіла.
Діти лампочку зірвали,
З апетитом скуштували. (Груша)

В полі хороше мені
Зеленіти навесні.
Чим же я – не молодець? .
Маю диво-корінець,
Все про нього дбаю,
Цукор відкладаю.
(Буряк)

Помаранчевий, кругленький
Солоденький і смачненький
Не тутешній він, а гість.
З Африки привіз привіт.
(Апельсин)

Чи то жовта,
Чи то синя
Соковита господиня.
Чи то сонце,
Чи то злива —
Пригостить нас влітку...
(Слива)

Мовби на одній нозі.
Він зростає на лозі.
Подивись скоріш в віконце
Грона сповнені всі сонця!
Кожен скуштувати рад
Соковитий...
(Виноград)

Печуть мене, смажать і варять,
Їдять мене і дуже хвалять.
(Картопля)

Червоний колір, а винний смак.
Кам'яне серце. Чому ж це
так? (Вишня)

На городі виріс дужий,
Круглий, жовтий і байдужий
До червоних помідорів,
До капусти і квасолі.
Хто цей гордий карапуз?
Здогадалися?...
(Гарбуз)

Народжується з квітки,
Його всі люблять дітки,
Заліза в нім багато,
Рум'яне і хрустке.
А ну, скажіть, малята,
То що ж воно таке?
(Яблуко)

На кущах росте низенько
Оця ягідка кисленька.
Рвеш, так не подряпай ручки,
Бо на тих кущах колючки.
(Агрис)

Фрукт заморський – гордий пан:
пишний чуб, цупкий жупан.
А як скинеш цей жупан, –
смакотю вгостить пан. (Ананас)

Він на колір золотистий,
І як персик, бархатистий.
Кісточку виймаємо,
З радістю вживаємо.
(Абрикос)

Загадки про пори року

У садках, гаях блукає,
Жовті шати одягає
Золотисту стелить постіль –
Жде сестрицю білу в гості.
(Осінь)

Коли вона загляне в сад,
Налетється соком виноград,
І пізні яблука ранет
Солодкі стануть, наче мед.
Як помандрує по гаях
З чарівним пензлем у руках, -
Все розмалює на путі,
Берізки стануть золоті!
І ми її уклінно просим:
– Заходь у гості, щедра ...
(Осінь)

Я падаю на ваші хати.
Я білий-білий, волохатий.
Я прилипаю вам до ніг
І називаюсь просто...
(Сніг)

Привітанням журавля я пробуджую
поля,
Небеса і ручаї та завітчую гаї.
Відгадали, хто вона, ця красуня
чарівна ?
(Весна)
В небі ластівка летить,
З вітром листя шелестить,
Воду п'є лелека.
Сонце палить.
Спека.
Дозріває жито.
Яка пора?
(Літо)

Прийшла дівчина до хати,
Узялась хазяйнувати:
Вправно скриню відімкнула,
В жовту свитку ліс вдягнула.
(Осінь)

Стало біло навкруги,
Я розтрушую сніги,
Наганяю холоди,
Води сковую в льоди
В дружбі з дітьми я всіма.
Здогадались? Я...
(Зима)

Він малює на вікні
Гарні квіти крижані,
На дитячих щічках – маки,
З ним узимку дружить всякий.
(Мороз)

Де вона проходить –
Там травиця сходить,
Квіти розцвітають,
Солов'ї співають.
(Весна)

Сонце пече, і липа цвіте,
Вишня поспіває, коли це буває?
(Влітку)

У садках – смачна малина,
Агрус, яблука, ожина.
Фрукти й зелень соковита –
Це смачні дарунки...
(Літа)